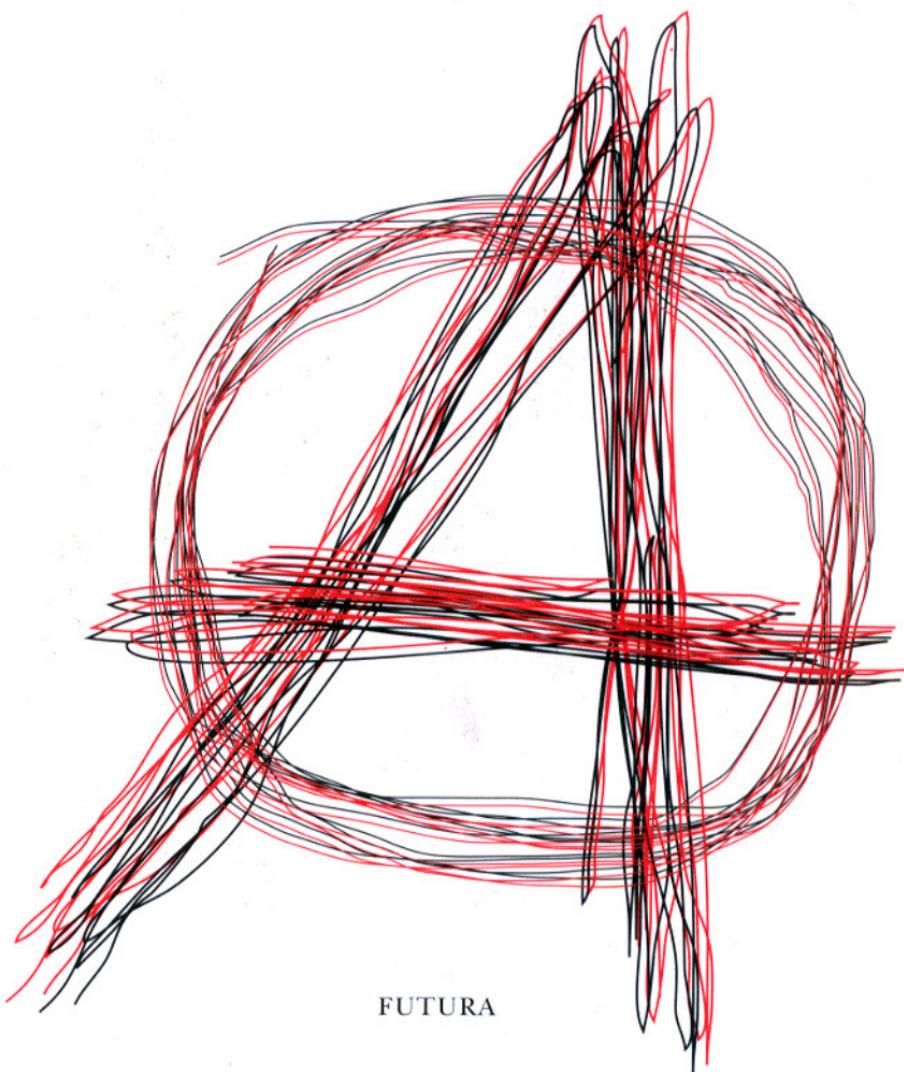

DENNIS FOX

ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ ΚΑΙ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

DENNIS FOX

ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ ΚΑΙ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΠΡΟΛΟΓΟΣ:
ΑΛΕΞΗΣ ΜΑΤΣΑΓΓΟΣ

FUTURA

ΠΗΓΗ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ:

Denis Fox

«Anarchism and Psychology»,
εισήγηση στο συνέδριο του North American
Anarchist Studies Network (<http://naasn.org>),
Τορόντο, Οντάριο, Ιανουάριος 2011.
<http://dennisfox.net>

Περιεχόμενα

Πρόλογος των μεταφραστή

7

Αναρχισμός και Ψυχολογία
23

Η ψυχολογία ως θεραπευτικό επάγγελμα
33

Η Κοινωνική Ψυχολογία ως τεχνολογία
παραγωγής γνώσης
36

Ανθρωπιστική Ψυχολογία, Ριζοσπαστική
Ψυχανάλυση και Προ-εικονιστική Πολιτική
39

Ζητώντας τα όλα
43

Βιβλιογραφία
47

Denis Fox
ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Μετάφραση - πρόλογος: Αλέξης Ματσάγγος

Κυκλοφόρησε τον Ιούλιο του 2011 από τις
εκδόσεις futura – Μιχάλης Παπαρούνης
Χαριλάου Τρικούπη 72, 106 80 Αθήνα
Τηλ. & φαξ: 210 5226361
futura@otenet.gr

Επιμέλεια έκδοσης: Μιχάλης Παπαρούνης
Σχεδιασμός έκδοσης: Βασίλης Σωτηρίου

ISBN: 978-960-9489-16-4

Πρόλογος του μεταφραστή

Όταν ο Καναδός κριτικός ψυχολόγος¹ και καθηγητής Dennis Fox² μου έστειλε, ανάμεσα σε άλλα, το άρθρο του με τίτλο «Αναρχισμός και Ψυχολογία», προτού καν το διαβάσω σκέφτηκα πως θα ήταν καλή ιδέα να το μεταφράσω

¹ Η κριτική ψυχολογία εμφανίζεται ως όρος τη δεκαετία του '70 στη Γερμανία από τον Klaus Holtzkamp, συνδεόμενος με την «Κριτική Θεωρία» της Σχολής της Φρανκφούρτης. Τη δεκαετία του '90 χρησιμοποιείται για να ονομάσει ένα νέο ριζοσπαστικό κίνημα στο πλαίσιο της ψυχολογίας, «...ένα κίνημα που αμφισβητεί την παραδοσιακή και επικρατούσα άποψη της σύγχρονης ψυχολογίας τύσο στους επιμέρους κλάδους της όσο και στο σύνολό της. Η κριτική ψυχολογία νιοθετεί την άποψη ότι η ψυχολογία οφείλει να δρα με στόχο την απελευθέρωση/χειραφέτηση των αιτόμων και την κοινωνική δικαιοσύνη, και να αποτρέπει τη χρήση του συγκεκριμένου επιστημονικού κλάδου για τη διαιώνιση της καταπίεσης και της αδικίας...» (Parker 1999, Austin & Prilleltensky 2001). Είναι «...μια στρατηγική με βασικό στόχο την πολιτικοποίηση όλων των κλάδων της ψυχολογίας. Είναι ένας μετα-επιστημονικός κλάδος στο βαθμό που επιτρέπει στον κλάδο της ψυχολογίας να αξιολογεί κριτικά τις ηθικές και πολιτικές του επιπτώσεις...» (Prilleltensky 1999, Walkerdine 2001). Η κριτική ψυχολογία είναι ένα ανοιχτό εγχείρημα που περιλαμβάνει διαφόρων ειδών θεωρητικές προσεγγίσεις (αναρχικές, μαρξιστικές κ.λπ.), με μια έμφαση στις πιο σύγχρονες, μεταμοντέρνες και φεμινιστικές θεωρίες.

² Ο Dennis Fox γεννήθηκε στο Μπρούκλιν της Νέας Υόρκης το 1949. Είναι αναπληρωτής καθηγητής Νομικών και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιλινόις στο Σπρίνγκφιλντ (ΗΠΑ). Είναι από τους πρωτεργάτες της κριτικής ψυχολογίας, επιμελητής μαζί με τον I. Prilleltensky του βιβλίου *Κριτική Ψυχολογία: Εισαγωγή* (Ελληνικά Γράμματα, 2003, επισ. επιμ. Γρηγόρης Ποταμιάνος). Το κύριο πεδίο των ενδιαφερόντων του αφορά τη σχέση μεταξύ ψυχολογίας, νόμου και δικαιοσύνης.

στα ελληνικά. Η πολύπλοκη σχέση-ένταση ανάμεσα στην πολιτική και την ψυχολογία, στο «πολιτικό» και το «προσωπικό», στην «εσωτερική» και την «εξωτερική» αλλαγή, βρίσκεται στο επίκεντρο της συζήτησης, του προβληματισμού και της διαμάχης στο ριζοσπαστικό κοινωνικό κίνημα από τις δεκαετίες του '60 και του '70, και στις οριακά κρίσιμες συνθήκες του 21ου αιώνα τίθεται εκ νέου μ' έναν ιδιάζοντα και επιτακτικό τρόπο. Επιπλέον, αντίθετα με διάφορες παραλλαγές της μαρξιστικής σκέψης που «συνευρίσκονται» με την ψυχολογία στις «σκοτεινές» γωνίες του mainstream ήδη από τη δεκαετία του '30 και τον φρούδομαρξισμό του B. Ράιχ και της Σχολής της Φρανκφούρτης, η σχέση της αναρχικής σκέψης με την ψυχολογία συνιστά μια *terra incognita* στην Ελλάδα αλλά και διεθνώς, όπως δείχνει και η σχεδόν παντελής έλλειψη σχετικής βιβλιογραφίας.

Όταν διάβασα το άρθρο τα κίνητρά μου για να το μεταφράσω έγιναν ακόμη πιο απτά και συγκεκριμένα, και η αρχική μου προδιάθεση δεν άργησε να γίνει πράξη. Δίχως να υπεισέρχεται στο βάθος των εξαιρετικά σύνθετων ζητημάτων που ανακύπτουν σε ολόκληρο το εύρος της σχέσης ανάμεσα στην ψυχολογία και τη ριζοσπαστική πολιτική, εύρος τεράστιο ακόμη και αν περιορίσουμε την τελευταία στην αναρχική της εκδοχή, το άρθρο αυτό αποτελεί μια πρώτης τάξεως παρουσίαση-χαρτογράφηση των «κόμβων» στους οποίους είναι δυνατόν να αρθρωθεί αυτή η εκ πρώτης όψεως παράταιρη σχέση, καθώς και των διαδρομών που μπορεί να ακολουθήσει η ανάπτυξή της.

Μια πρώτη και προφανής χρησιμότητα του άρθρου είναι ότι ρίχνει φως (σύντομο, αποσπασματικό, αλλά πάντως φως) στην πλευρά εκείνη της υπάρχουσας ψυχολογικής γνώσης, υποτιμημένη τόσο στο πλαίσιο της παραδοσιακής ψυχολογίας όσο και σε αυτό της ριζοσπαστικής πολιτικής αλλά εντούτοις υπαρκτή, που έχει ως στόχο και προσανατολισμό της τη συλλογική και προσωπική απελευθέρωση

ή μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην πάλη για την επίτευξή της. Βοηθάει έτσι στο «σπάσιμο», ή έστω στο «ράγισμα» του στερεότυπου που φαίνεται να κυριαρχεί στις ριζοσπαστικές πολιτικές ομάδες που είναι λίγο-πολύ αδαείς σχετικά με τις εξελίξεις στην ψυχολογία, και το οποίο ταυτίζει συλλήβδην την τελευταία με τον ατομικισμό, την α-πολιτική στάση, και τον κομφορμισμό.

Σε αυτό το πλαίσιο, ακόμη πιο σημαντική κατά τη γνώμη μου από την ενημέρωση σχετικά με τα υπάρχοντα, λιγότερο ή περισσότερο ριζοσπαστικά παραδείγματα εντός του πεδίου της ψυχολογίας, είναι η γενικότερη υπόδειξη του άρθρου ότι η πολιτική σκέψη εγ γένει προϋποθέτει και περιλαμβάνει αναγκαστικά την ψυχολογική σκέψη, την υιοθέτηση δηλαδή συγκεκριμένων απόψεων για την ανθρώπινη φύση, τον χαρακτήρα, τα όρια και τις δυνατότητές της – άσχετα με το αν οι απόψεις αυτές είναι ρητές ή άρρητες, συνειδητές ή ασυνείδητες, επεξεργασμένες ή πρωτόλειες. Το να σκέφτεσαι πολιτικά, εν ολίγοις, σημαίνει να σκέφτεσαι και ψυχολογικά.

Υπό αυτό το πρίσμα, δεν τίθεται καν ζήτημα συνεύρεσης ή συσχετισμού ανάμεσα στην πολιτική και την ψυχολογία. Απεναντίας, αυτό που χρήζει κριτικής εξέτασης και διαλεύκανσης είναι η αποξένωση και ο διαχωρισμός τους μέσα στη γενικότερη καπιταλιστική συνθήκη του κατακερματισμού των επιστημονικών-γνωστικών πεδίων και των κοινωνικών πρακτικών. Στο πλαίσιο αυτού του κατακερματισμού η σύγχρονη επιστημονική ψυχολογία έχει συγκροτηθεί γύρω από την έννοια του διαχωρισμένου αφηρημένου «ατόμου» – αυτό όμως δεν καθορίζει εξολοκλήρου ούτε εξαντλεί την ψυχολογία ως πεδίο γνώσης και παρέμβασης εν γένει. Υπάρχει μια πιο ευρεία, ουσιαστική και «πρωτογενής» έννοια της Ψυχολογίας, μια έννοια που τη συνδέει όχι ειδικά με το «άτομο» αλλά γενικά με τον ενεργό ανθρώπινο παράγοντα.

Όσον αφορά τη ριζοσπαστική πολιτική, η παραπάνω έννοια σημαίνει πως αν πιστεύει σ' αλήθεια τον ισχυρισμό της ότι η απελευθέρωση από την υφιστάμενη εξουσιαστική και καταπιεστική κοινωνική δομή είναι έργο των ίδιων των καταπιεσμένων ανθρώπων, είτε μιλάμε για την πιο γενικόλογη αναρχική διατύπωση του ισχυρισμού αυτού είτε για την πιο στενά ταξική αντίστοιχη μαρξιστική που δηλώνει πως «η απελευθέρωση της εργατικής τάξης είναι έργο της ίδιας», τότε η αδιαφορία για τον ανθρώπινο παράγοντα ως πεδίο μελέτης, γνώσης και παρέμβασης συνιστά μια θεμελιώδη παράλειψη, ανεπίτρεπτη και επί της ουσίας αντιδραστική.

Η «αντιδραστικότητα» αυτή δεν είναι απλώς και μόνο ένα σχήμα λόγου για να τονιστεί η σημασία της παραπάνω παράλειψης. Εάν το να σκεφτόμαστε πολιτικά σημαίνει να σκεφτόμαστε και ψυχολογικά, τότε η άρνηση των ριζοσπαστικών πολιτικών δυνάμεων να θέσουν και να επεξεργαστούν τις δικές τους ψυχολογικές υποθέσεις και εκτιμήσεις δημιουργεί εκ των πραγμάτων ένα κενό που «φυσιολογικά» καλύπτεται από την κυρίαρχη ψυχολογία. Σε αυτό ακριβώς το σημείο εντοπίζεται μια ακόμη σημαντική συνεισφορά του άρθρου, η επισήμανση της επιρροής της κυρίαρχης «καθημερινής ψυχολογίας» στους ριζοσπαστικούς πολιτικούς κύκλους.

Στο ευρύτερο κοινωνικό πεδίο, η επιρροή της «καθημερινής ψυχολογίας» είναι κομβικής σημασίας για την παράταση της επιβίωσης του καπιταλιστικού συστήματος. Στην εποχή μας η «καθημερινή ψυχολογία» είναι η πλέον διαδεδομένη και παραδειγματική μορφή της κυρίαρχης ιδεολογίας, το πλαίσιο πάνω στο οποίο αρθρώνονται και μέσω του οποίου επιτελούνται κοινωνικά τα ιδιαίτερα θέματα της. Διατυπωμένο αλλιώς, σήμερα η κυρίαρχη ιδεολογία εκφράζεται κατεξοχήν με ψυχολογικούς όρους. Ο θεωρητικός προσδιορισμός και ο έλεγχος του φάσματος

των ανθρώπινων δυνατοτήτων, δηλαδή τους τι είναι δυνατό και τι αδύνατο για τον άνθρωπο, αποτελεί σήμερα τη «λυδία λίθο» της κυριαρχίας του καπιταλιστικού φαντασιακού, στην οποία κατά τη γνώμη μου στηρίζεται ολοένα και περισσότερο η ίδια η ύπαρξη του υφιστάμενου κοινωνικού σχηματισμού.

Όσον αφορά τον πολιτικό ριζοσπαστισμό, το άρθρο προβαίνει σε δύο χρήσιμες και κρίσιμες επισημάνσεις. Αφενός, υπογραμμίζει την κρυφή (ή όχι και τόσο κρυφή) παρουσία των κυρίαρχων ιδεολογικών προκαταλήψεων (ρατσιστικών, σεξιστικών, ιεραρχικών) στο εσωτερικό του. Αφετέρου, επισημαίνει τη φοβική, ρατσιστική του στάση απέναντι στα ψυχικά φαινόμενα *per se*, απέναντι δηλαδή στις ψυχικές κρίσεις και δυσκολίες που (πολύ εύλογα και αναμενόμενα) αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι που συμμετέχουν στις γραμμές του. Πρόκειται για μια στάση πραγματικά απαράδεκτη, όπου και στο βαθμό που λαμβάνει χώρα, αν αναλογιστούμε ότι οι άνθρωποι που κινητοποιούνται ειλικρινά για την κοινωνική αλλαγή είναι κατά κανόνα και οι πιο ευαίσθητοι στην αλλοτρίωση, την αθλιότητα και τη δυστυχία της καπιταλιστικής καθημερινότητας.

Από την πλευρά μου έχω να προσθέσω και μια τρίτη επισήμανση, την επιρροή της αμερικανοθρεμμένης, α-πολιτικης και κομφορμιστικής «θετικής» ψυχολογίας στους κόλπους της ριζοσπαστικής πολιτικής θεωρίας. Πρόκειται για επισήμανση εξολοκλήρου δανεισμένη από το εξαίρετο άρθρο του Μιχάλη Μεντίνη που διάβασα πρόσφατα με τίτλο «Το σύμπλεγμα της θετικής ψυχολογίας και η κωμωδιο-ποίηση της ριζοσπαστικής πολιτικής» (2011). Εκεί ο συγγραφέας ανιχνεύει και αναλύει κριτικά την παραπάνω επιρροή σε αποσπάσματα λόγου δύο εκ των πλέον προβεβλημένων και «φωτεινών» παραδειγμάτων της σύγχρονης ριζοσπαστικής θεωρίας, των Negri-Hardt και του S. Zizek.

Από κει και πέρα, ένα άλλο ενδιαφέρον και σημαντικό στοιχείο του άρθρου είναι ότι επιχειρεί να συμπεριλάβει την πνευματικότητα στην «ατζέντα» του αναρχισμού και της κοινωνικής αλλαγής εν γένει. Παρότι παρεξηγημένη πολιτικά και όχι αδίκως, μέσα από τις αφομοιωτικές στην κυρίαρχη πραγματικότητα, συντηρητικές και ατομικιστικές της χρήσεις, η «πνευματικότητα» αποτελεί κεντρικό και αναπόσπαστο στοιχείο της κοινωνικής αλλαγής, της κοινωνικής πράξης που οδηγεί στην αλλαγή. Το «πνεύμα» δεν είναι ποτέ κάτι το στενά ατομικό, ίσα-ίσα που ο κλειστός ατομοκεντρισμός της κυρίαρχης ιδεολογίας συνιστά ακριβώς τον θάνατο του «πνεύματος», και η ανθρώπινη μονάδα πραγματώνει τον εαυτό της μονάχα όταν ανοίγει τα όριά της προς την κοινωνική αλλά και την κοσμική ολότητα. Το «πνεύμα» επίσης δεν συνιστά φυγή από την πραγματικότητα, αλλά μια θεμελιώδη και απαράγραπτη διάστασή της.

Από την άλλη, βέβαια, το «πνεύμα» αλλοτριώνεται, πρώτο μάλιστα απ' όλα λόγω της ιδιοσυστασιακής του ευαισθησίας, και μετατρέπεται σε ατομικισμό και φυγή. Το «πνεύμα» υποφέρει ίσως περισσότερο από οτιδήποτε άλλο μέσα στη μέγγενη της καπιταλιστικής μαζικής κουλτούρας, την ίδια στιγμή όμως γιγαντώνεται κρυφά μες τα γρανάζια της, προετοιμάζοντας τη στιγμή που θα ξεσπάσει. Δεν μπορούμε καν να φανταστούμε την παγκόσμια αλλαγή που μας είναι σήμερα δραματικά απαραίτητη χωρίς την καταλυτική επενέργεια ενός συλλογικού «επαναστατικού πνεύματος» που θα συμπαρασύρει συθέμελα την υφιστάμενη πραγματικότητα, κοινωνική μαζί και ατομική.

Όσον αφορά την οπωσδήποτε αναγκαία διάκριση ανάμεσα σε απελευθερωτικές και κομφορμιστικές μορφές πνευματικότητας, νομίζω πως το απόσπασμα του Rosenberg που παραθέτει ο Fox (βλ. σ. 42) μας παρέχει ένα αρκετά ικανοποιητικό πρώτο κριτήριο. Με μια διευ-

κρίνιση: στον 21ο αιώνα η πνευματικότητα οφείλει να μας κινητοποιεί όχι απλά για την κοινωνική αλλαγή, αλλά για τον κοινωνικό πόλεμο. Η «κοινωνική αλλαγή» ενέχει ένα στοιχείο κάπως ανοιχτό και ενδεχομενικό, είναι επιθυμητή οπωσδήποτε, μπορεί όμως να γίνει πραγματικότητα, μπορεί και όχι. Η εναλλακτική της «κοινωνικής αλλαγής» είναι η «κοινωνική συντήρηση». Ο «κοινωνικός πόλεμος», από την άλλη, σημαίνει πως στον 21ο αιώνα η παγκόσμια «κοινωνική αλλαγή» είναι επιτακτική για την ίδια τη φυσική επιβίωση του Ανθρώπινου Κόσμου. «Κοινωνικός πόλεμος» σημαίνει πως η ταξική πάλη (όχι μόνο η πάλη κεφαλαίου-εργασίας στο πρόσφατο ιστορικό πλαίσιο του καπιταλισμού, αλλά ολόκληρη η κοινωνική πάλη από τη στιγμή που ο ταξικός διαχωρισμός και το εξουσιαστικό κράτος έκαναν την εμφάνισή τους στην Παγκόσμια Ιστορία) στον 21ο αιώνα μπαίνει στην έσχατη και τελική της φάση, και θα αναδείξει οριστικό νικητή. Η εναλλακτική του νικηφόρου «κοινωνικού πολέμου» είναι ο θάνατος του Ανθρώπινου Κόσμου.

Αυτός ο παγκόσμιος «κοινωνικός πόλεμος» του 21ου αιώνα είναι και ο μοναδικός στην Ιστορία που θα δικαιούταν τον χαρακτηρισμό του «ιερού πολέμου», εφόσον το διακύβευμά του αφορά σύσσωμη την ύπαρξη της ανθρωπότητας. Η ιερή αυτή διάσταση του κοινωνικού αγώνα καθιστά τη θρησκευτική πνευματικότητα στην οποία αναφέρεται το άρθρο αν μη τι άλλο ενδιαφέρουσα και επίκαιρη. Δεν είναι μόνο όσα γενικώς ορθά επισημαίνει ο Labor Wilson σχετικά με τις «αναρχικές» μορφές θρησκευτικότητας και την ικανότητα του ελεύθερου ανθρώπινου πνεύματος να ανθίζει ακόμη και μέσα στα πιο καταπιεστικά νοηματικά πλαίσια (βλ. σ. 42-43). Είναι επίσης το γεγονός πως το θρησκευτικό φαινόμενο εν γένει ως το κατεξοχήν ανθρώπινο φαινόμενο, πριν και πέρα από τις ιστορικές του αλλοτριώσεις, συνδέεται με και εκφράζει την καθολική-κοσμική

διάσταση του ανθρώπινου είδους. Ειδικά στον 21ο αιώνα, η διάσταση αυτή ενεργοποιείται στο πλαίσιο του κοινωνικού πολέμου· ακόμη περισσότερο, αυτή η ενεργοποίηση είναι απαραίτητη για τη νικηφόρα έκβασή του. Ο αντίπαλός μας, το παγκόσμιο κεφάλαιο, παραμένει πανίσχυρος απέναντί μας ακόμη και μέσα στην έσχατη κρίση του διότι ενσωματώνει τη συσσωρευμένη ισχύ χιλιετηρίδων κοινωνικής εξουσίας και ανθρώπινης αλλοτρίωσης. Για να αντιμετωπιστεί από το ανθρώπινο είδος θα πρέπει κι αυτά με τη σειρά του να κινητοποιήσει ιστορικές και κοσμικές δυνάμεις από τα βάθη του ανθρώπινου και του συμπαντικού χρόνου, δυνάμεις στις οποίες έχει πρόσβαση χάρη ακριβώς στην καθολική-κοσμική φυσική του υπόσταση που στον 21ο αιώνα μεταβαίνει από το «δυνάμει» στο «ενεργεία». Η απελευθερωτική πνευματικότητα ίσως και να είναι χρήσιμη στο να διευκολύνει αυτή τη μετάβαση.

Από την άλλη, το άρθρο τόσο στο γενικότερο πνεύμα του όσο και σε επιμέρους σημεία του «σηκώνει» αρκετή κριτική από διάφορες απόψεις, την οποία ασφαλώς και δεν μπορούμε να αναπτύξουμε πλήρως στον σύντομο αυτόν πρόλογο. Ας σημειώσουμε ότι ο αναρχισμός τον οποίο επιχειρεί ο Fox να φέρει σε συνομιλία με την Ψυχολογία είναι ένας, ήδη από μόνος του, αρκετά φιλικός προς την Ψυχολογία αναρχισμός – με τη θετική αλλά και την αρνητική έννοια. Δεν πρόκειται για τον αναρχισμό εν γένει (άλλωστε ο ίδιος ο Fox αναφέρεται ρητά στην ποικιλία των αναρχικών εκδοχών), αλλά για μια παραλλαγή του που είναι εξαιρετικά διαδεδομένη στη Βόρεια Αμερική και τελευταία τον απαντάμε όλο και συχνότερα και στην Ευρώπη, έναν αναρχισμό που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε «πολιτισμικό», «ηθικό», ακόμη και «ψυχολογικό», με την έννοια ότι δίνει έμφαση στην προσωπική και δια-προσωπική συνείδηση, στάση και πρακτική.

Το πολιτικό σκεπτικό του αναρχισμού αυτού συνοψίζεται στη φράση του Gordon (2005) ότι «ο σκοπός για τους αναρχικούς δεν είναι να εισάγουν μια νέα κοινωνία αλλά να πραγματοποιήσουν μια εναλλακτική κοινωνία όσο γίνεται περισσότερο στο παρόν». Με τον τρόπο αυτόν το επίκεντρο του πολιτικού ενδιαφέροντος μετατοπίζεται από τις ευρύτερες κοινωνικές διεργασίες στη στάση και την πρακτική των ίδιων των αναρχικών ατόμων και ομάδων. Έτσι «οι αναρχικοί που προτάσσουν κοινωνικές σχέσεις χωρίς ιεραρχία και κυριαρχία αναλαμβάνουν οι ίδιοι τη συγκρότησή τους» (Gordon, 2005), δίνεται έμφαση στην εσωτερικευμένη-προσωπική διάσταση του «κράτους» και της «εξουσίας» και στην αναγκαιότητα της προσωπικής και δια-προσωπικής αλλαγής, το «κράτος» και η «εξουσία» λογίζονται κατά βάση ως μορφές ανθρώπινης συνείδησης και συμπεριφοράς.

Παρά την αναφιοσβήτητη αξία της ανάδειξης της πολιτικής σημασίας της «ιδιωτικής-προσωπικής-καθημερινής» σφαίρας και των σχέσεων που διαμορφώνονται στο πλαίσιο της, ένας πιο «πολιτικός» ή «κοινωνικός» αναρχισμός (ή και αναρχο-συνδικαλισμός) θα είχε διάφορα να αντιτάξει στο παραπάνω σκεπτικό. Όσον αφορά, για παράδειγμα, τη θεώρηση των εξουσιαστικών κοινωνικών δομών ως μορφών ανθρώπινης συμπεριφοράς: για να ανάγουμε τις πρώτες στις δευτερες χωρίς να γινόμαστε αφηρημένοι και ηθικοπλαστικοί, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας δύο στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά θεμελιωδώς, και πολύ περισσότερο όταν αναφερόμαστε σε ιστορικές και κοινωνικές δομές μεγάλης κλίμακας όπως το κράτος και ο καπιταλισμός. Το ένα είναι η διάσταση και το βάρος του (ιστορικού) χρόνου, και το άλλο είναι η ιδιότητα της εξωτερίκευσης. Έτσι λοιπόν, ακόμη και αν δεχτούμε γενικά πως το κράτος και ο καπιταλισμός παράγονται και διαιωνί-

ζονται από την ανθρώπινη συμπεριφορά, θα πρέπει ταυτόχρονα να δούμε πως είναι το αποτέλεσμα απειράριθμων ανθρώπινων συμπεριφορών διαμέσου των αιώνων, και πως οι απειράριθμες αυτές παρελθούσες συμπεριφορές, μέσω της διαδικασίας της εξωτερίκευσης, έχουν προσδώσει στις δομές αυτές μια απαράγραπτη εξωτερική, υλική και αντικειμενική υπόσταση. Με δυο λόγια, το κράτος και ο καπιταλισμός δεν γεννιούνται σήμερα, και δεν γεννιούνται στο κεφάλι μας ή στο σπίτι μας. Υπάρχουν ήδη πριν εμείς γεννηθόμε, και υπάρχουν έξω από μας, και αυτό ακριβώς είναι που τους δίνει τη δύναμη να επηρεάζουν τόσο καταλυτικά το μυαλό, την ψυχή και τη συμπεριφορά μας. Για να τα αντιμετωπίσουμε λοιπόν, ταυτόχρονα με την προσπάθεια να απαλλαγούμε από την επιρροή τους στη συνείδηση και την καθημερινή μας ζωή, είναι απαραίτητη και μια εξωστρεφής δράση που να ανταποκρίνεται στο «πραγματικό», «αντικειμενικό» τους μέγεθος. Είναι νομίζω προφανές ότι τη δράση αυτή δεν είναι σε θέση να την αναλάβουν εξολοκλήρου οι μειοψηφικές αναρχικές ομάδες ανά τον κόσμο.

Υπάρχει βέβαια στο αναρχικό πλαίσιο που συζητάμε και μια υποτιθέμενη γέφυρα ανάμεσα στο «μικρο-πολιτικό» πεδίο της καθημερινής στάσης και πρακτικής των αναρχικών ομάδων και το «μακρο-πολιτικό» πεδίο της συνολικής κοινωνικής αλλαγής. Ονομάζεται «προ-εικονιστική πολιτική», σημαίνει πως οι μη iεραρχικές αναρχικές κοινότητες προ-εικονίζουν την απελευθερωμένη ανθρώπινη κοινωνία, κατά τη γνώμη μου όμως είναι μια γέφυρα μη στερεή και ενδεχομένως επικίνδυνη. Καταρχήν, η ίδια η χρήση της «εικόνας» ως ιμάντα μεταφοράς από μια κοινωνική σχέση (την iεραρχική) σε μια άλλη κοινωνική σχέση (τη μη iεραρχική) παραπέμπει ευθέως στην κυρίαρχη σύγχρονη λογική του θεάματος, σύμφωνα και με τον περίφημο ορισμό του Debord για το θέαμα ως κοινωνική σχέση, κα-

θιστώντας την «προ-εικονιστική πολιτική» ευάλωτη στη μετατροπή της σ' ένα είδος επιφανειακού lifestyle – άλλωστε η λέξη «lifestyle» χρησιμοποιείται αρκετές φορές μέσα στο κείμενο του Fox, και κατά βάση ανυποψίαστα.

Επίσης, η προ-εικονιστική αντιστοίχηση των λιγότερο ή περισσότερο περιορισμένων αναρχικών κοινοτήτων που λειτουργούν μέσα στην ασφυκτική υλική και ιδεολογική πίεση του καπιταλιστικού περιβάλλοντος με την πραγματικότητα της γενικευμένης κοινωνικής απελευθέρωσης από το περιβάλλον αυτό, είναι κατά τη γνώμη μου αρκετά προβληματική και πολιτικά επίφοβη. Μου έρχεται εδώ στο μυαλό η έξοχη ανάλυση του αντι-ψυχιάτρου D. Cooper για το πώς το κυρίαρχο σύστημα μέσω των ψυχιατρικών ασύλων, του εγκλεισμού και της αναπήρωσης των ανθρώπων με ψυχικές δυσκολίες κατασκευάζει μια παραμορφωμένη και απωθητική εικόνα της «τρέλας» την οποία και προβάλλει στο κοινωνικό σύνολο ως «μπαμπούλα» περιφρούρησης της ψυχικής «κανονικότητας». Με έναν κάπως ανάλογο τρόπο, το κυρίαρχο σύστημα εκμεταλλεύεται την ύπαρξη των περιθωριοποιημένων (και συχνά αυτό-περιθωριοποιημένων) αναρχικών ομάδων για να κατασκευάσει την αρνητική εικόνα της «αναρχίας» ως ανώμαλης, ακραίας και φανατικής «αίρεσης» ή ως γνωρίσματος κάποιων «αιώνιων ρομαντικών losers» που η μοίρα τους είναι να τρώνε μια ζωή «ξύλο» (κυριολεκτικά και μεταφορικά) από το πάντοτε ισχυρότερο κράτος. Καλό είναι λοιπόν να είμαστε υποψιασμένοι, να μη βαυκαλίζόμαστε μπαίνοντας οι ίδιοι στο παιχνίδι τους, και να έχουμε πάντοτε κατά νου ότι οι δυνατότητες ελευθερίας (οπωσδήποτε υπαρκτές) που έχουμε σήμερα ως αναρχικοί ή ριζοσπάστες γενικότερα έχουν ελάχιστη σχέση με τις δυνατότητες ελευθερίας του ανθρώπινου είδους μετά την απαλλαγή του από το παγκόσμιο κρατικό και καπιταλιστικό κτήμα. Αυτές τις τελευταίες είναι δύσκολο ακόμα και να τις φανταστούμε

από δω που βρισκόμαστε, πολύ δε περισσότερο να τις «προ-εικονίσουμε» στην καθημερινότητά μας.

Επιπλέον, το να θεωρεί και να κατασκευάζει κανείς τον εαυτό του ως «εικόνα και ενσάρκωση του απελευθερωμένου ανθρώπινου μέλλοντος» κυριοφορεί το ενδεχόμενο ενός κακώς εννοούμενου ιδεαλισμού και μιας «μεγαλομανίας» που θυμίζει έντονα το ναρκισσισμό της κυρίαρχης κουλτούρας της Ψυχολογίας. Και πράγματι, αν «ο σκοπός για τους αναρχικούς είναι να πραγματοποιήσουν μια εναλλακτική κοινωνία όσο γίνεται περισσότερο στο (καπιταλιστικό) παρόν», αυτό τους φέρνει αρκετά κοντά στην κουλτούρα της Ψυχολογίας, η επιδίωξη της οποίας μπορεί κάλλιστα να οριστεί ως «η επίτευξη μιας πλήρους και ικανοποιητικής ανθρώπινης ζωής μέσα στο (καπιταλιστικό) παρόν».

Με τον τρόπο αυτόν η ισότητα και η ελευθερία μετατρέπονται από καθολικός κοινωνικός στόχος σε ιδιαίτερο γνώρισμα συγκεκριμένων ατόμων και ομάδων, συντελώντας στο ενδεχόμενο ανάπτυξης μιας ναρκισσιστικής αυτό-αναφορικότητας με πολιτικό επίχρισμα. Αναφερόμενος στις διαφόρων ειδών πνευματικές κοινότητες ο Gordon (2010) παρατηρεί ότι «αυτές οι πρακτικές και οι τρόποι ζωής μπορούν να υποπέσουν σε μια αυτό-αναφορική υποκουλτούρα». Είναι/έμαστε άραγε βέβαιοι/βέβαιοι ότι ο ίδιος κίνδυνος δεν ισχύει διόλου για τις πολιτικοποιημένες αναρχικές κοινότητες; Σε διάφορα σημεία του κειμένου γίνεται λόγος περί «αναρχικής κουλτούρας». Ας πάρουμε τη φράση «...μια αναρχική κουλτούρα όπου οι συμμετέχοντες ζουν μια πιο ικανοποιητική ζωή ενώ εργάζονται πιο αποτελεσματικά για έναν κόσμο που παρέχει καλύτερη ζωή σε όλους». Αν αφαιρέσουμε τη λέξη «αναρχική» από την αρχή της φράσης, σε τι διαφέρει ο ορισμός της εν λόγω κουλτούρας από την ανθρωπιστική εκδοχή της κουλτούρας της Ψυχολογίας;

Με όλ’ αυτά δεν θέλω να υποτιμήσω την πολιτική αξία της δουλειάς που γίνεται από τις διάφορες αναρχικές κοινότητες σε όλο τον κόσμο. Θέλω απλώς να επιστήσω την προσοχή στους κινδύνους που μπορεί να εγκυμονεί η υπερβολική επικέντρωση στο «ιδιωτικό-προσωπικό-καθημερινό» περίο της πολιτικής (στον ίδιο βαθμό με τον κίνδυνο του φετιχισμού που εγκυμονεί η υπερβολική επικέντρωση στις μεγα-δομές του κράτους και της εμπορευματικής αγοράς). Οι κίνδυνοι αυτοί, άλλωστε, είναι σε μεγάλο βαθμό και οι λόγοι που κάνουν τους περισσότερους αναρχικούς ή ριζοσπάστες γενικότερα που είναι περισσότερο προσανατολισμένοι στη δράση στο μακρο-πολιτικό επίπεδο, να είναι εξαιρετικά επιφυλακτικοί απέναντι στην Ψυχολογία.

Από τη δική μου πλευρά, θεωρώ πως υπάρχει και διαφορετικός τρόπος σύνδεσης της ριζοσπαστικής πολιτικής με την ψυχολογία. Ο τρόπος αυτός θα μπορούσε να συνοψιστεί στο μότο «ψυχολογία στην υπηρεσία της παγκόσμιας κοινωνικής αλλαγής», μια ψυχολογία δηλαδή που επιζητεί ακριβώς να εισάγει μια νέα κοινωνία, και όχι τόσο να πραγματοποιήσει μια εναλλακτική κοινωνία στο παρόν. Σε αυτό το πλαίσιο νομίζω λοιπόν πως θα είχε αν μη τι άλλο ενδιαφέρον να διερευνήσουμε ποιες δυνατότητες υπάρχουν ώστε να απεγκλωβίσουμε την ψυχολογία από τον περιορισμό της στο «προσωπικό-μικροπολιτικό» πεδίο, και να την εντάξουμε στο πλαίσιο της εξωστρεφούς πολιτικής δράσης μαζικής-μεγάλης κλίμακας που προανέφερα ως απαραίτητη.

Για παράδειγμα, θα μπορούσαμε να αναπτύξουμε μια «μετα-εικονιστική», οραματική Ψυχολογία που να επιχειρεί να διερευνήσει τις ποιότητες και τις δυνατότητες της ανθρώπινης κατάστασης σε συνθήκες γενικευμένης ελευθερίας; Σε ποιο βαθμό οι ψυχολογικοί αυτοί οραματισμοί θα μπορούσαν να συμπληρώσουν ή να υποκαταστήσουν εν

μέρει τη φθίνουσα επιφροή των κοινωνικών οραματισμών ως ενοποιητικού καταλύτη και ιδεολογικού κινητήρα της μαζικής ριζοσπαστικής δράσης;

Επίσης, θα ήταν άραγε δυνατόν να μελετήσουμε και να αναλύσουμε τη σχέση τόσο των καταπιεσμένων προσώπων όσο και (κυρίως) των καταπιεσμένων κοινωνικών ομάδων με το κράτος και τον καπιταλισμό *per se* με τον ανάλογο τρόπο που αναλύουμε ψυχολογικά τις άμεσες διαπροσωπικές μας σχέσεις, να δούμε για παράδειγμα τον καπιταλισμό ως ένα απομικό ή συλλογικό «ερωτικό αντικείμενο» με το οποίο μας συνδέουν σχέσεις όχι μόνο υλικής αλλά και συναισθηματικής εξάρτησης; Τι είδους συνέπειες στον τρόπο που κάνουμε πολιτική θα είχε μια τέτοια ανάλυση;

Τέλος, πρόσφατα έκανα τη μετάφραση ενός πολύ ενδιαφέροντος ιστορικού άρθρου σχετικά με τη ριζοσπαστική εκπαίδευση στον πρώιμο 19ο αιώνα.³ Εκεί αναφέρεται ότι οι περισσότεροι κοινωνικοί ριζοσπάστες της εποχής γίνονταν δάσκαλοι ή διευθυντές σχολείων, και πως γενικότερα ο ρόλος του «παιδαγωγού» ήταν η «αμφίεση» που προτιμούσαν ώστε να επικοινωνούν τη ριζοσπαστική τους κατήχηση με τις φτωχές λαϊκές μάζες. Έχω την αίσθηση πως αυτή η πραγματική και συμβολική ταύτιση του «ριζοσπάστη» με τον «παιδαγωγό του λαού» συνεχίστηκε σε ολόκληρο τον 19ο και τον 20ό αιώνα, μαζί ασφαλώς με το ιδιαίτερο μοντέλο σχέσης και αλληλεπίδρασης που εγκαθιδρύει. Μήπως λοιπόν ο 21ος αιώνας είναι η εποχή για την εισαγωγή ενός νέου παραδείγματος επικοινωνίας ανάμεσα στον κοινωνικό ριζοσπαστισμό και την καταπιεζόμενη κοινωνική πλειοψηφία; Μήπως είναι η ώρα για τους ριζοσπάστες να βγάλουν την αμφίεση του «δασκάλου» και να βάλουν αυτή του «ψυχολόγου»;

³ Richard Johnson «Πραγματικά χρήσιμη γνώση: Ριζοσπαστική εκπαίδευση και εργατική κουλτούρα 1790-1848».

Δεν εννοώ ασφαλώς ότι οι ριζοσπάστες θα πρέπει να σπουδάσουν Ψυχολογία ή να γίνουν επαγγελματίες ψυχολόγοι. Εννοώ ότι στην επικοινωνία τους με το ευρύτερο κοινωνικό τους ακροατήριο θα ήταν ίσως χρήσιμο να υιοθετήσουν⁴ μια στάση «ψυχολόγου», και πιο ειδικά «διευκολυντή» (facilitator). Στην ψυχοθερα�εία «facilitator» είναι ο θεραπευτής εκείνος που δεν επιτελεί ο ίδιος ούτε κατευθύνει τη θεραπευτική διαδικασία, αλλά ο ρόλος του είναι να διευκολύνει την ανάδυση του θεραπευτικού δυναμικού του θεραπεύομενου, ο οποίος αποτελεί και το ουσιαστικό υποκείμενο της θεραπείας. Αντίστοιχα, ως «πολιτικός facilitator» θα μπορούσε να οριστεί ο ριζοσπάστης εκείνος που δεν επιτελεί ο ίδιος με τους ομοίους του ούτε κατευθύνει τη διαδικασία της κοινωνικής αλλαγής, αλλά ο ρόλος του είναι να διευκολύνει την ανάδυση του επαναστατικού δυναμικού της καταπιεζόμενης πλειοψηφίας, η οποία αποτελεί και το ουσιαστικό υποκείμενο της κοινωνικής αλλαγής. Σε σχέση με την ως τώρα επικρατούσα «παιδαγωγική» προσέγγιση, θεωρώ πως αυτού του είδους η «ψυχοθεραπευτική» προσέγγιση ανταποκρίνεται καλύτερα στις συνθήκες του 21ου αιώνα, εγκαθιδρύει ένα πιο ισότιμο πλαίσιο επικοινωνίας, και είναι και πολιτικά πιο αποτελεσματική.

Τώρα, το πώς ακριβώς βρίσκει εφαρμογή αυτή η στάση του «πολιτικού διευκολυντή» στα διάφορα πολιτικά φαινόμενα και περιβάλλοντα είναι κάτι που μένει να μελετηθεί στην πράξη. Ούτως η άλλως όλ' αυτά δεν είναι παρά υποθέσεις, ερωτήματα και προτάσεις. Ως μεταφραστής αυτού του άρθρου, απλά δράττομαι της ευκαιρίας και κάνω πρώτος την αρχή στην αξιοποίησή του. Και, όπως είπαμε και στην αρχή, η βασική αξία του συγκεκριμένου άρθρου είναι ότι συστήνει ένα πλαίσιο συζήτησης για τη σχέση ανάμεσα σε δύο όρους που μέχρι πρότινος φαινόταν ότι μιλούν τελείως διαφορετική γλώσσα.

Πολλοί αναρχικοί είναι καχύποπτοι απέναντι στην «ψυχολογιοποίηση», και αναφέρονται πολύ ελάχιστα στην ψυχολογία πέραν του να ασκούν κριτική στον ατομικισμό της. Ωστόσο, στις ψυχολογικές υποθέσεις σχετικά με την εξουσία, την ιεραρχία, τη συνεργασία και παρόμοιες δυναμικές λανθάνει μια κριτική απέναντι στον κρατισμό και τον καπιταλισμό, και σκιαγραφούνται προεικονιστικές απόψειρες για την αλλαγή της κοινωνίας έτσι ώστε οι άνθρωποι να επιτυγχάνουν πιο εύκολα τόσο την αυτονομία όσο και την αμοιβαιότητα. Την ίδια σπιγμή, ο προσωπικός και διαπροσωπικός αναβρασμός συχνά δυσχεραίνει αυτές τις απόψειρες. Το ζητούμενο είναι να προσδιορίσουμε ποιες πλευρές της ψυχολογικής έρευνας και της ψυχοθεραπείας, ιδιαίτερα της κριτικής ψυχολογίας, των προεκτάσεων της ανθρωπιστικής ψυχολογίας και της ριζοσπαστικής ψυχανάλυσης, μπορούν να βοηθήσουν τους αναρχικούς να καταπιστούν ταυτόχρονα με το πρωπικό και το πολιτικό.

Αναφερόμενος στην ανάμιξη εξωτερικών και εσωτερικών δυνάμεων μέσα στον καθέναν μας, ο Gustav Landauer έγραψε ότι «το Κράτος είναι μια συνθήκη, μια ορισμένη σχέση μεταξύ των ανθρώπων, ένας τρόπος ανθρώπινης συμπεριφοράς. Το καταστρέφουμε με το να δημιουργούμε άλλες σχέσεις, με το να συμπεριφερόμαστε διαφορετικά» (Landauer, 1910). Όπως κάθε κοσμοαντίληψη, έτοι και ο αναρχισμός ενσωματώνει υποθέσεις σχετικά με την ανθρώπινη φύση και την ανθρώπινη κοινωνία που εξηγούν το πώς ενεργούμε και το πώς νομίζουμε ότι πρέπει να ενεργούμε. Αυτή η «καθημερινή ψυχολογία» (Jones & Ellock, 2001) μας βοηθάει να καταλάβουμε τη συμπεριφορά τη δική μας και των άλλων, και διαμορφώνει την αίσθησή

μας σχετικά με το τι είδους κοινωνία είναι επιθυμητή και εφικτή. Το να γίνεται κανείς μέρος μιας αναρχικής πολιτικής κουλτούρας (Gordon, 2005) σημαίνει συχνά την αντικατάσταση παλαιών υποθέσεων με νεότερες. Ωστόσο, παρά τη σημασία των ψυχολογικών υποθέσεων για τους αμοιβαίνους δεσμούς ανάμεσα στο προσωπικό και το πολιτικό, παραμένει ασαφές σε ποιο βαθμό οποιαδήποτε από τις ποικίλες αμφιέσεις της ψυχολογίας –ακαδημαϊκός κλάδος, θεραπευτικό επάγγελμα, ψυχαναλυτική κατανόηση, ή δύναμη της μαζικής κουλτούρας– μπορεί να βοηθήσει στην προώθηση της αυτονομίας και της κοινότητας.

Ο αναρχισμός και η ψυχολογία περιέχουν έκαστος/η μια σειρά από τάσεις, που συμφωνούν πολύ ελάχιστα σχετικά με τον ορισμό, την προέλευση, τις μεθόδους και τους σκοπούς. Οι αναρχικοί –όχι μόνο οι ακαδημαϊκοί αναρχικοί– διαφωνούν για το τι είναι αναρχισμός, πότε και πώς ξεκίνησε, τι ζητάει, πώς γίνεται σωστά, και –ειδικά οι ακαδημαϊκοί– για το αν ο μετα-αναρχισμός έχει αντικαταστήσει τον παλαιότερο αναρχισμό. Η ψυχολογία έχει παρόμοια ερωτήματα. Είναι πιο σωστό να εστιάζει στο νου ή στη συμπεριφορά; Είναι, ή πρέπει να είναι επιστήμη; Κι αν ναι, τι είδους; Αναζητά γενικούς νόμους της συμπεριφοράς, ή μια καλύτερη κατανόηση των ατόμων μέσα στο πλαίσιο τους. Αυτές οι παράλληλες διαμάχες εμπεριέχουν στοιχεία για την προώθηση του αναρχισμού και τον προσδιορισμό των συμφερόντων που μπορεί να υπηρετήσει η ψυχολογία.

Η κριτική του αναρχισμού εισχωρεί αναπόφευκτα στα χωράφια της ψυχολογίας. Οι αναρχικοί γενικά υπερασπίζονται αξίες όπως η συνεργασία και η αμοιβαία βοήθεια, η αυτοοργάνωση και η συμμετοχή, ο αυθορμητισμός και η απελευθέρωση. Μια μη τεραρχική κοινωνία, πιστεύουμε, θα βοηθούσε τους ανθρώπους να αντιμετωπίσουν τις μεταβαλλόμενες και μερικές φορές συγκρούσμενες ανάγκες για αυτονομία και αμοιβαιότητα χωρίς να βλάπτουν τους

άλλους κατά τη διαδικασία (Fox, 1985, 1993a). Γνωρίζουμε ότι ο έλεγχος της εξουσίας δεν βασίζεται μόνο στην καταστολή των ριζοσπαστικών κινημάτων, αλλά επίσης στον αποπροσανατολισμό μας σε καριερίστικα, καταναλωτικά, εθνικιστικά και άλλα ιδεολογικώς βολικά μονοπάτια που θυσιάζουν είτε την αυτονομία είτε την αμοιβαιότητα, ή συχνά και τα δύο. Αυτός ο αποπροσανατολισμός διεξάγεται σε μεγάλο βαθμό μες από τους κυρίαρχους θεσμούς (εκπαίδευση, θρησκεία, media, νόμος, ψυχοθεραπεία) που εσωτερικεύουν και διαδίδουν συγκεκριμένες απόψεις για την ανθρώπινη φύση και κοινωνία.

Για να είμαι ξεκάθαρος: Δεν ισχυρίζομαι πως αυτά τα ζητήματα είναι μόνον ψυχολογικά, ή ότι αυτά που έχουν να πουν οι ψυχολόγοι είναι πιο χρήσιμα από όσα λένε οι άλλοι. Επειδή η αλληλεπίδραση μεταξύ ατόμου και κοινότητας είναι «η κεντρική ένταση σε ολόκληρη ίσως την κοινωνική θεωρία» (Amster, 2009, σ. 290), οι πιο παραγωγικές προσεγγίσεις είναι διεπιστημονικές.

Γνωρίζω επίσης ότι η πολλή ψυχολογία αποσπά την προσοχή από την πολιτική δουλειά. Η τελευταία μόδα –«η θετική ψυχολογία»– είναι κατά βάση ένα ακόμη δόλωμα για ν' αλλάξουμε τον τρόπο σκέψης μας αντί για τον κόσμο (Ehrenreich, 2009). Συμφωνώ με τον Zerzan (1994) που σημείωσε ότι «στην Κοινωνία της Ψυχολογίας, όλων των ειδών οι κοινωνικές συγκρούσεις μεταφέρονται αυτόμata στο επίπεδο των ψυχικών προβλημάτων, έτσι ώστε να μπορούν να αποδοθούν στα άτομα ως ιδιωτικά ζητήματα». Και με τον Sakolsky (2011):

Η ανθρώπινη τάση για αμοιβαία βοήθεια καταστέλλεται περαιτέρω από εκείνους μέσα στη βιομηχανία της αποβλάκωσης που κατ' επάγγελμα προστλυτίζουν για λογαριασμό μιας α-πολιτικής θετικής ψυχολογίας. Η έμφαση της τελευταίας στο να κατηγορούμε τους εαυτούς μας για

την αλλοτρίωση και την καταπίεσή μας ενισχύεται σημαντικά από τις καθημερινές σχέσεις αμοιβαίας συναίνεσης όπου διαρκώς ενθαρρυνόμαστε «να είμαστε ρεαλιστές», να ακολουθούμε το πρόγραμμα, να πάψουμε να γκρυπιάζουμε, να πάρουμε κανένα αντικαταθλιπτικό αν είναι ανάγκη, και, προς θεού, να δείχνουμε χαρούμενοι.

Επιπλέον, δεν αγνοώ το ρόλο των ψυχολόγων ως εισηγητών των συμβατικών αξιών της Δυτικής μεσαίας τάξης και υποστηρικτών της εξουσίας του κράτους και των εταιριών. Είναι μια βρώμικη ιστορία, από τα τεστ νοημοσύνης και προσωπικότητας που κατηγοριοποιούν τους ανθρώπους για τον γραφειοκρατικό κοινωνικό έλεγχο ως την αδρανοποίηση φυλακισμένων, εργατών, μαθητών και γυναικών, και την ψυχολογική χειραγώγηση που κυμαίνεται από τη διάδοση στρεβλών μοντέλων κανονικότητας μέχρι και τη διαφήμιση εταιρικών προϊόντων για την ανάκριση των κρατουμένων στο Γκουαντάναμο (Herman 1995, Tyson, Jones & Elcock, υπό έκδοση). Οι ψυχοθεραπευτές κατά κανόνα χρησιμοποιούν ιατρικοποιημένες διαγνώσεις που έχουν φτιαχτεί από ψυχίατρους, απαιτούνται από τις ασφαλιστικές εταιρίες και κάποιες φορές έχουν σχεδιαστεί ειδικά για τον κοινωνικό έλεγχο. Για παράδειγμα, «Αντιδραστρική Προκλητική Διαταραχή» είναι η διάγνωση για την «αναρχία» του Benjamin Rush, «πατέρα» της Αμερικανικής Ψυχιατρικής και υπογράφοντα της Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας, και αποδίδεται σ' αυτούς που αντιστέκονται στην ομοσπονδιακή εξουσία, των οποίων «το υπερβολικό πάθος για ελευθερία» συνιστούσε «μια μορφή παραλογισμού» (Levine, 2008).

Παρά την ύπαρξη ενός μικρού δείγματος αναρχικών ψυχολόγων (π.χ. Chomsky 2005, Cromby 2008, Ehlich 1996, Fox 1985, 1993a, Goodman 1966/1979, Sarason 1976, Ward 2002), ο κλάδος παραμένει επιβαρημένος.

Έτσι, ίσως δεν είναι περίεργο που οι αναρχικοί αναφέρονται τόσο σπάνια σε αυτόν, ακόμη κι όταν χρησιμοποιούν ψυχολογικές έννοιες και μιλούν για την ανθρώπινη φύση. Πολύ λίγα από τα 28 κεφάλαια των *Σύγχρονων Αναρχικών Σπουδών* (Amster et al. 2009), για παράδειγμα, αναφέρουν την ψυχολογία, που δεν εμφανίζεται καν στο ευρετήριο. Κανένας από τους 34 συγγραφείς δεν αναφέρεται ως ψυχολόγος. Μια λίστα ανάγνωσης του Δικτύου Αναρχικών Σπουδών αναφέρει ότι «η ψυχολογία μπορεί δυνητικά να προσφέρει πολλά στον αναρχισμό (και το αντίστροφο)», όμως οι λίστες δουλεύουν πολύ περισσότερο με την ψυχανάλυση παρά με την ψυχολογία, που μεγάλο κομμάτι της είναι παλιό και όχι στα αγγλικά. Έχω βρει αναφορές σε ένα και μοναδικό βιβλίο που έχει και τις δύο λέξεις *αναρχισμός* και *ψυχολογία* στον τίτλο του (Hamon, 1894). Με κάποιες σποραδικές εξαιρέσεις, που περιλαμβάνουν τις πρόσφατες συνδέσεις με την οικοψυχολογία (Heckert 2010, Rhodes 2008), υπάρχει πολύ λίγη συστηματική διερεύνηση των πιθανών συσχετισμών.

Από την άλλη, όπως έχει ήδη σημειωθεί, οι αναρχικοί αναπτύσσουν ψυχολογικά επιχειρήματα, παραλληλίζοντας συχνά εκείνα των Μαρξιστών και των Καταστασιακών (Debord 1967, Vaneigem 1967). Αυτό ήταν αλήθεια για τον Kropotkin, την Emma Goldman και άλλους κλασικούς αναρχικούς, και είναι αλήθεια και σήμερα. Για τον Landauer, «δεν κατοικούν οι άνθρωποι μέσα στο κράτος, αλλά το κράτος μέσα στους ανθρώπους» (Sakolsky, 2011, σ. 1). Για την Goldman, «το πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε σήμερα, και πρέπει να λύσουμε στο κοντινό μέλλον, είναι το πώς μπορεί κάποιος να είναι ο εαυτός του και ταυτόχρονα σε ενότητα με τους άλλους, πώς μπορεί να συμπάσχει βαθιά με όλα τα ανθρώπινα πλάσματα και συγχρόνως να διατηρεί τις χαρακτηριστικές του ποιότητες» (Shukaitis 2008, σ. 12). Δίνοντας έμφαση στις «προσωπι-

κές και ψυχολογικές πλευρές της ζωής», οι πρώιμες αναρχικές γυναίκες επέμεναν ότι «οι αλλαγές στις προσωπικές πλευρές της ζωής όπως οι οικογένειες, τα παιδιά και το σεξ, οφείλουν να αντιμετωπίζονται ως πολιτική δραστηριότητα» (Leeder, 1996, σ. 143). Έναν αιώνα αργότερα ο Milstein (2009) λέει ότι ο αναρχισμός –«η μοναδική πολιτική παράδοση που ασχολείται συστηματικά με την ένταση ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνία» (σ. 92)– σκοπεύει «να μεταμορφώσει την κοινωνία ώστε να μεταμορφωθούμε επίσης κι εμείς» (σ. 12). Για τον Salmon (2010) «είναι εύκολο να μιλάμε για την αμφισβήτηση του συστήματος και την ίδια στιγμή να ξεχνάμε την αμφισβήτηση του εαυτού μας. Δεν έχει να κάνει με το να βάλουμε το ένα πάνω από το άλλο, αλλά με τη συνειδητοποίηση ότι πρέπει και τα δύο να πηγαίνουν χέρι-χέρι για να έχουμε πραγματική επανάσταση» (σ. 13). Ο Gordon (2005) επίσης επιμένει ότι η μεταμόρφωση αρχίζει τώρα:

Ο αναρχισμός είναι μοναδικός ανάμεσα στα πολιτικά κινήματα ως προς την έμφαση που δίνει στην ανάγκη πραγματοποίησης των επιθυμητών κοινωνικών σχέσεων εντός των δομών και των πρακτικών του ίδιου του επαναστατικού κινήματος. Ως τέτοια, η προ-εικονιστική πολιτική μπορεί να ιδωθεί ως μια μορφή «συγκροτητικής» άμεσης δράσης, όπου οι αναρχικοί που προτάσσουν κοινωνικές σχέσεις χωρίς ιεραρχία και κυριαρχία αναλαμβάνουν οι ίδιοι τη συγκρότησή τους (σ. 4).

Υπάρχει ωστόσο ένα πρόβλημα. Παρότι θέλουμε να ζήσουμε με αναρχικές σχέσεις σήμερα, κανείς μας δε μεγάλωσε μαθαίνοντας πώς να το κάνει. Ο Barclay (1982) έγραψε πως «τα μέλη [των συνειδητών αναρχικών κοινοτήτων] έχουν ανατραφεί μέσα στις πολιτισμικές παραδοσεις και αξίες του κράτους και έχουν τεράστια δυσκολία

να απαλλαγούν από τις καταστροφικές τους επιπτώσεις (σ. 103). Η «ένταση στην αναρχική θεωρία ανάμεσα στο προσωπικό και το πολιτικό» (Deleon & Love, 2009, σ. 162) σημαίνει ότι «θα είναι μια συνεχιζόμενη πάλη για να φτάσουμε στην ισορροπία» (Milstein, 2009, σ. 15).

Τα πιο πρόσφατα άρθρα που αντιμετωπίζουν ζητήματα εξουσίας εντός του κινήματος εστιάζουν στον τρόπο με τον οποίο κοινωνικά μοντέλα κυριαρχίας είναι εγγεγραμμένα στις εσωτερικές του διαδράσεις – ξεσκεπάζοντας δυναμικές ρατσιστικής, σεξιστικής ή ομοφοβικής συμπεριφοράς, και ρωτώντας πώς γίνεται και οι ηγετικές θέσεις στους κύκλους των ακτιβιστών καταλαμβάνονται συχνότερα από άντρες παρά από γυναίκες, συχνότερα από λευκούς παρά από μη-λευκούς, και συχνότερα από ανθρώπους χωρίς αναπηρίες παρά από ανθρώπους με αναπηρίες (Gordon 2008, σ. 52).

Αντιμέτωποι με αυτές τις δυσκολίες, κάποιες φορές κλονιζόμαστε. Στη θέα όλων αυτών που χρειάζεται να γίνουν, μερικές φορές αρκούμαστε να αφήνουμε τα πράγματα να συμβαίνουν, να παραμένουμε επαρκώς λειτουργικοί για τα καθήκοντα της στιγμής αντί να αναπτύσσουμε προσωπικές, διαπροσωπικές και συλλογικές ικανότητες που μπορεί κάποια μέρα μια αναρχική κοινωνία να παρέχει με πιο φυσικό τρόπο. Γνωρίζουμε ότι το να εστιάσουμε στον εαυτό μας –στις σχέσεις μας, τις ανάγκες μας, τα συναισθήματά μας, τις επιθυμίες μας, τα μικρά και μεγάλα προβλήματά μας– μπορεί να μας απορροφήσει, να μας απομονώσει, να μας κάνει ναρκισσιστές. Αρνούμαστε τις ατομικές λύσεις. Αν όμως κατανοούσαμε όντως καλύτερα τις ανάγκες και τις επιθυμίες μας –από πού προέρχονται, γιατί τις έχουμε, πώς να τις ικανοποιήσουμε, πώς μπορούμε να τις αλλάξουμε– και αν όντως μάθουμε να αλληλεπιδρούμε πιο αποτελεσματικά, τότε οι συνθήκες της ζωής μας θα μπορούσαν να είναι πιο ικανοποιητικές, οι σχέσεις

μας πιο ουσιαστικές, η εργασιακή μας ζωή πιο ανεκτή και τα κοινωνικά και πολιτικά μας εγχειρήματα πιο αποτελεσματικά. Οι αναρχικοί έχουν καλή αίσθηση, νομίζω, του πώς μπορεί να είναι μια ζωή ελεύθερη από την ανταγωνιστικότητα, την κτητικότητα, τη ζήλια και την κυριαρχία, με το άνοιγμά μας στην απελευθέρωση, τον αυθορμητισμό και τη χαρά. Όμως το να αποφασίζουμε να είμαστε διαφορετικοί, δεν μας κάνει διαφορετικούς. Δεν είναι εύκολο να απαλλαγούμε από μια ολόκληρη ζωή κακών συνηθειών, παραμορφωμένων αναγκών και διεστραμμένων συναισθημάτων.

Θα ήταν χρήσιμο αν το πεδίο της ψυχολογίας ήταν περισσότερο σύμμαχος παρά εχθρός, παρά το ότι ο αναρχισμός μπορεί να προσφέρει περισσότερα στην ψυχολογία παρά το αντίστροφο. Ένας αυξανόμενος αριθμός κριτικών ψυχολόγων (Fox, Prilleltensky & Austin, 2009) είναι εξίσου πρόθυμος με τον Sakolsky (2011) και τον Zerzan (1994) να κατακεραυνώσει τον ιδεολογικό ρόλο της ψυχολογίας, ενώ την ίδια στιγμή αναζητά εναλλακτικές μορφές έρευνας, διδασκαλίας και θεραπείας. Η Κριτική Ψυχολογία είναι πιο περιθωριακή σε σχέση με τις αντίστοιχες κριτικές τάσεις σε άλλα πεδία και ενδεχομένως να παραμείνει έτοι (Parker, 2007), οι εκπρόσωποί της είναι πιο συχνά Μαρξιστές ή ακόμη και φιλελεύθεροι απ' ότι αναρχικοί (Fox, υπό έκδοση), παραμένει όμως ο πιο πρόσφορος χώρος εντός του πεδίου για να προωθήσει τα τρία αναρχικά εγχειρήματα που περιγράφονται από τον Gordon (2009): «απονομιμοποίηση, άμεση δράση (καταστροφική και δημιουργική μαζί), δικτύωση» (σ. 253). Παρακάτω περιγράφω τρεις περιοχές με ανάμικτες δυνατότητες προώθησης του αναρχισμού: την κλινική ψυχολογία ως θεραπευτικό επάγγελμα, την κοινωνική ψυχολογία ως τεχνολογία παραγωγής γνώσης, και τους απογόνους της ανθρωπιστικής ψυχολογίας και της ριζοσπαστικής ψυχανάλυσης.

Οι mainstream ψυχολόγοι μερικές φορές ασχολούνται με χρήσιμες έννοιες, παρόλο που χάνουν το νόημα τόσο συχνά. Η ένταση ανάμεσα στην ατομικότητα και την αμοιβαιότητα είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική αυτού. Η υποτιθέμενη δυϊστική διάκριση ανάμεσα στον εαυτό και τους άλλους θεωρείται δεδομένη, με όρους όπως ανεξαρτησία/αλληλεξάρτηση και αυτονομία/ψυχολογική αίσθηση της κοινότητας. Οι θεωρητικοί της προσωπικότητας εξετάζουν το πώς οι συνθήκες –οικογένεια, φίλοι, σχολείο– επηρεάζουν την ανάπτυξη από το εγωκεντρικό παιδί στον κοινωνικοποιημένο ενήλικα, και μερικές φορές το πώς διαφορετικές κοινωνίες παράγουν τις προσωπικότητες που χρειάζονται. Οι κοινωνικοί ψυχολόγοι φτιάχνουν ένα μάντρα των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στο «πρόσωπο» (π.χ. προσωπικότητα, συναισθήματα, πεποιθήσεις) και το «περιβάλλον» (η παρουσία των άλλων, η διάταξη ενός δωματίου, οι αντιληπτικές νόρμες), παρόλο που οι mainstream απόφεις για το περιβάλλον τυπικά εξαιρούν την κοινωνία, τον πολιτισμό και την ιστορία (Tolman, 1994).

Αυτές οι εντάσεις και οι αλληλεπιδράσεις είναι κεντρικές στην αναρχική σκέψη, η οποία αναγνωρίζει το αδιαχώριστο και την αμοιβαιότητα ανάμεσα στην προσωπική και την κοινωνική αλλαγή, όπως επίσης και τη δυσκολία του να επιχειρηθούν και τα δύο ταυτόχρονα. Οι αναρχικοί «αποδέχονται αυτό το ζογκλερικό παιχνίδι απόμους-κοινωνίας ως μέρος της ανθρώπινης κατάστασης» (Milstein, 2009, σ. 14). «Αποφάσεις για τον τρόπο ζωής όπως οι κλειστές ή οι ανοιχτές σχέσεις οικειότητας έχει οδηγήσει τους αναρχικούς να αναγνωρίσουν το δυναμικό που μπορούν να έχουν οι ριζοσπαστικές επιλογές τρόπου ζωής στην απελευθέρωση του νου από τις καταπιεστικές κοινωνικές νόρμες» (DeLeon & Love, 2009, σ. 161). Επειδή «ο σκοπός για τους αναρχικούς δεν είναι να εισάγουν μια νέα κοινωνία αλλά να πραγματοποιήσουν μια εναλλακτική κοινω-

νία όσο γίνεται περισσότερο στο παρόν» (Gordon, 2005, σ. 12), δύλα τα πεδία είναι ανοιχτά για πάλη.

Το προσωπικό είναι πολιτικό, αλλά είναι επίσης και οικονομικό, όπως και κοινωνικό και πολιτισμικό. Οι διαμάχες γύρω από τα ζητήματα της φροντίδας και των δουλειών του σπιτιού, των καθημερινών εργασιών, δεν είναι απλώς ατομικά θέματα όσχετα με τα ευρύτερα πολιτικά και οικονομικά ζητήματα – είναι οι καθημερινές εκδηλώσεις αυτών των ευρύτερων διαδικασιών. Η αναγνώριση των συνδέσεών τους, όπως και των συνδέσεων ενάντια στις εξουσιαστικές δυναμικές στο σπίτι, στο σχολείο, στο γραφείο, στο νοσοκομείο και σε όλους τους χώρους της κοινωνικής ζωής, είναι ένα σημαντικό βήμα (Shukaitis, 2008, σ. 5).

O Salmon (2010) υποστήριξε ότι «αν οι προσωπικές μας σχέσεις χρησιμοποιούνται για να μας διατηρούν σε συμβιβασμό με το υπάρχον σύστημα, τότε το να αμφισβητήσουμε τις σχέσεις μας στη βάση τους αποτελεί μέρος του να αντιπαρέλθουμε το πολιτικό αδιέξοδο που το mainstream διαρκώς προσπαθεί να μας επιβάλλει (σ. 13). O Gordon (2010) έκανε ένα παρόμοιο σχόλιο:

Αυτό μερικές φορές ονομάζεται «προ-εικονιστική πολιτική». Επομένως έχει νόημα για τους αναρχικούς που ασκούν κριτική στις σχέσεις του ανθρώπου με το μη-ανθρώπινο και στην εκμετάλλευση των ζώων να προσπαθούν να ζουν με τρόπο που επιζητεί να αναιρέσει αυτή την εκμετάλλευση π.χ. αποφεύγοντας τα ζωικά προϊόντα (όπως και κάνοντας καμπάνιες και αναλαμβάνοντας άμεση δράση ενάντια σε εργαστήρια, σφαγεία, φάρμας κ.λπ.). Παρομοίως, οι αναρχικοί που ασκούν κριτική στη μονογαμία, για παράδειγμα από φεμινιστική σκοπιά, φάνηκαν τρόπους να ζήσουν διαφορετικά στο παρόν ασκώντας την πολυγαμία (Gordon, 2010).

Ή, όπως έγραψε ο Καταστασιακός Raoul Vaneigem (1967), «οι άνθρωποι που μιλούν για επανάσταση και ταξική πάλη χωρίς να αναφέρονται συγκεκριμένα στην καθημερινή ζωή, χωρίς να καταλαβαίνουν το υποτακτικό στοιχείο που υπάρχει στην αγάπη και το θετικό που υπάρχει στην άρνηση των περιορισμών, αυτοί οι άνθρωποι έχουν πτώματα στο στόμα τους».

Η ψυχολογία ως θεραπευτικό επάγγελμα

Οι περισσότεροι άνθρωποι όταν σκέφτονται την ψυχολογία έχουν στο νου τους κυρίως το θεραπευτικό επάγγελμα: τους κλινικούς ψυχολόγους αλλά επίσης και τους ψυχιάτρους, τους κοινωνικούς λειτουργούς και τους σύμβουλους που βοηθούν στην επίλυση των δυσκολιών της «ψυχικής υγείας». Μπορεί να υποθέτουν ότι η ψυχολογία είναι βασισμένη στον Sigmund Freud ή ότι η ψυχολογία και η ψυχανάλυση είναι πάνω-κάτω το ίδιο πράγμα και όχι «δύο πεδία με φανερό διαχωρισμό ορίων» (Tyson et al., υπό έκδοση, σ. 184-185). Οι περισσότεροι σπουδαστές κλινικής ψυχολογίας μαθαίνουν διαφορετικούς τρόπους να κατανοούν την ψυχική υγεία και αρρώστια –πολύ φορτισμένοι όροι– όπως και θεραπευτικές τεχνικές που βασίζονται σε ανταγωνιστικές σχολές σκέψης. Πολύ λίγα από αυτά που κάνουν οι ψυχοθεραπεύτες μοιάζουν με τις συμβουλές που προσφέρονται στα βιβλία αυτό-βιοήθειας της ροή ψυχολογίας που επιδιώκουν να μας μάθουν πώς να επιδιορθώσουμε τον εαυτό μας.

Οι κριτικοί ψυχολόγοι έχουν αντιταχθεί στην πιο κοινότερη προσέγγιση της ψυχοθεραπείας: να μας βοηθάει να προσαρμοστούμε σ' έναν μη ικανοποιητικό κόσμο εσωτερικεύοντας τα προβλήματα και τις λύσεις αντί να αναγνωρίζουμε την κοινωνική τους φύση. Ο ισχυρισμός της ψυχο-

λογίας πως είναι μια επιστήμη ξέχωρη από τη φιλοσοφία συνόδευσε τον Κοινωνικό Δαρβινισμό του 19ου αιώνα, ο οποίος φαντάστηκε και απαίτησε μια ανταγωνιστική και μοχθηρή ανθρώπινη φύση για έναν καπιταλιστικό κόσμο όπου «ο ένας βγάζει το μάτι του αλλούνού». Προϋπέθεσε παρά αμφισβήτησε την ιεραρχία, την πατριαρχία και τα φυλετικά προνόμια. Οι ψυχολόγοι του 20ου αιώνα, που έγιναν εντέλει ψυχοθεραπευτές, ενθάρρυναν τους ανθρώπους να επιδιορθώνουν τον εαυτό τους αντί να αμφισβητούν πιο ανοιχτά τα αφεντικά, τις πολιτικές ελίτ ή τους κυρίαρχους θεομούς. Κι ακόμη, σήμερα, η mainstream θεραπεία μας βοηθάει να λειτουργούμε, τονώνοντας την αυτό-εκτίμησή μας και διατηρώντας τις σχέσεις μας έτσι ώστε να τα βγάζουμε πέρα στο σχολείο, να πηγαίνουμε στη δουλειά στην ώρα μας, να το «παλεύουμε» τη μια μέρα μετά την άλλη, να κατέχουμε τεχνικές μείωσης του άγχους και να αγνοούμε κάθε σημάδι ότι κάτι έξω από μας μπορεί να είναι λάθος, ακόμη κι όταν εκατομμύρια από μας έχουν παρόμοια «προσωπικά προβλήματα». Αυτά τα πολιτισμικά διαδεδομένα κλισέ έχουν γίνει μέρος της καθημερινής μας ψυχολογίας, φαινομενικά αυτονόητα, φυσικά και ορθά (Fox et al., 2009).

Αυτές οι γενικεύσεις έχουν σημαντικές εξαιρέσεις. Φεμινιστές, Μαρξιστές, αναρχικοί, και άλλοι κριτικοί και ριζοσπάστες θεραπευτές –ψυχολόγοι, ψυχίατροι, και ψυχαναλυτές όπως ο Alfred Adler και ο Erich Fromm– διερεύνησαν τη σχέση ανάμεσα στη συναισθηματική μας κατάσταση, τις συνήθεις συμπεριφορές μας και την κοινωνία γύρω μας, ανιχνεύοντας κοινές δυσκολίες σε πολιτισμικά προσδιορισμένες συνθήκες. Πιο συχνά οι ριζοσπάστες έχουν ερευνήσει την ψυχανάλυση η οποία «εν μέρει λόγω της διαρκούς της επίγνωσης ότι τα μυαλά είναι προϊόντα του κοινωνικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος, ... είχε πάντοτε περισσότερο δυναμικό για πολιτισμική κριτική

από την ψυχολογία, και ιδιαίτερα τις όψεις της ψυχολογίας που βασίζονταν περισσότερο στον τεχνικό έλεγχο από την εννοιολογική κατανόηση» (Tyson et al., υπό έκδοση, σ. 178).

Ιδιαιτέρως επιδραστικός ανάμεσα στους ριζοσπάστες υπήρξε ο Wilhelm Reich (1942), η έρευνα του οποίου για τις σχέσεις ανάμεσα στη σεξουαλική καταπίεση και τον φασισμό ενθάρρυνε παραλλαγές ανάλυσης και θεραπείας που ακολούθουν Μαρξιστικές, φεμινιστικές και άλλες κριτικές παραδόσεις (Sloan 1996, Tolman 1994), συμπεριλαμβανομένου του αναρχισμού (Comfort 1950, Perez 1990). Ο Reich ακολούθησε τον Otto Gross, έναν πρώιμο φρούδικό που διαχωρίστηκε για να δημιουργήσει μια αναρχική ψυχανάλυση, λαμβάνοντας υπόψη

... προβλήματα όπως η αντι-αυταρχική και μη καταπιεστική ανατροφή των παιδιών, η απελευθέρωση από τις πατριαρχικές, ιεραρχικές δομές στο πλαίσιο της οικογένειας, του γάμου, της καριέρας κ.λπ., η απελευθέρωση ιδιαίτερα των γυναικών, τα δικαιώματα του ατόμου να αποφασίζει ελεύθερα για τη ζωή του/της, ιδιαίτερα σε σχέση με τα ναρκωτικά και την ευθανασία, και τέλος ζητήματα ελευθερίας του ατόμου σε σχέση με τους κοινωνικούς κανόνες και τις παραδόσεις (International Otto Gross Society, 2009).

Ο Gross πίστευε πως «όποιος θέλει να αλλάξει τις δομές εξουσίας (και παραγωγής) μιας καταπιεστικής κοινωνίας, πρέπει να ξεκινήσει αλλάζοντας τις δομές αυτές στον εαυτό του (sic) και να εξαλείψει «την αυθεντία που έχει διεισδύσει στην βαθύτερη ύπαρξή του» (Sombart, 1991). Παραρομίως, η σωματοθεραπεία του ψυχίατρου Roberto Freire, κατά μεγάλο μέρος βασισμένη στον Reich, υιοθέτησε μια αναρχική προσέγγιση στην προσπάθειά της «να κατανοή-

σει την κοινωνικό-πολιτική συμπεριφορά των ατόμων ξεκινώντας από το τι συμβαίνει στην καθημερινή τους ζωή» (Σωματοθεραπεία, 2010). Η συνεισφορά του αναρχικού Paul Goodman στη θεραπεία gestalt έλαβε επίσης υπόψη της το κοινωνικό πλαίσιο, από μια πιο υπαρξιακή σκοπιά (Perls, Hefferline & Goodman, 1951).

Η mainstream ψυχοθεραπεία εξακολουθεί να ενισχύει έναν α-κοινωνικό, α-πολιτικό και προσανατολισμένο στην προσαρμογή ατομοκεντρισμό. Όταν οι ψυχολόγοι εργάζονται σε φυλακές, ψυχιατρεία, σχολεία, εργοστάσια, στρατόπεδα και άλλους θεσμούς που εγκλείουν τους ανθρώπους και διαμορφώνουν τη συμπεριφορά τους, η δουλειά τους περνάει από την ουδετερότητα στον κοινωνικό έλεγχο. Το «αντιψυχιατρικό» κίνημα κερδίζει τη μεγαλύτερη προσοχή, όμως στα ψυχιατρεία εργάζονται και ψυχολόγοι. Την ίδια στιγμή, κριτικοί και ριζοσπάστες ψυχολόγοι έχουν συνεισφέρει σε προσπάθειες κριτικές ως προς την mainstream ψυχιατρική και ψυχοθεραπεία (P. Brown 1973, Ingleby 1980, Williams & Arrigo 2005).

Η Κοινωνική Ψυχολογία ως τεχνολογία παραγωγής γνώσης

Η κοινωνική ψυχολογία ενσαρκώνει την προτιμώμενη αυτό-εικόνα του κλάδου ως επιστήμης και όχι ως θεραπευτικό επαγγέλματος. Μερικές φορές οι κοινωνικοί ψυχολόγοι κάνουν έρευνα που μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τους θεραπευτές, συνήθως όμως κινούνται πιο ευρέως, αναζητώντας οικουμενικές αρχές συμπεριφοράς υποτιθέμενα αναλλοίωτες στο χώρο και το χρόνο. Για ποιο λόγο βοηθάμε κάποιον; Πότε είναι λιγότερο ή περισσότερο πιθανό να ακολουθήσουμε εντολές, να συνεργαστούμε ή να ανταγωνιστούμε, να αγαπήσουμε ή να μισήσουμε; Ακόμη:

Πώς μπορούμε να πείσουμε κάποιον να ανακυκλώνει; Οι κοινωνικοί ψυχολόγοι τυπικά χρησιμοποιούν πειραματικές μεθόδους για να μελετήσουν συμπεριφορές που συνήθως εξηγούμε χρησιμοποιώντας την εσωτερικευμένη καθημερινή μας ψυχολογία. Υποστηρίζουν πως τέτοιους είδους έρευνα είναι απαραίτητη διότι «η καθημερινή μας ψυχολογία είναι συχνά ανακριβής» (Jones & Elcock, 2001, σ. 183), και μόνο η επιστήμη μπορεί να αποκαλύψει την αλήθεια.

Ως φοιτητής ανταποκρίθηκα στη φιλελεύθερα ρεφορμιστική απέντα της κοινωνικής ψυχολογίας με αφελή αισιοδοξία και προσωπική περιέργεια. Όμως αργότερα επέστρεψα για το πτυχίο εμποτισμένος από το Ισραηλινό ουτοπικό-σοσιαλιστικό σύστημα των kibbutz (Horroch, 2009), το αντι-πυρηνικό κίνημα των 70s (Epstein, 1993), και βιβλία του Kropotkin (1902) και του Bookchin (1971, 1980, 1982). Συνειδητοποίησα τότε ότι η έρευνα της κοινωνικής ψυχολογίας –πάνω στην εξουσία, την ιεραρχία και την αυθεντία, τη λήψη αποφάσεων και τη συνεργασία, τις σχέσεις και την κοινότητα– επιδείκνυε τα θετικά της «κοινωνικής ατομικότητας» (Ritter, 1980) μέσα σε μια «ελεύθερη κοινωνία ελεύθερων ατόμων» (Milstein, 2009, σ. 12). Και άλλοι το παρατήρησαν. Για παράδειγμα η πολιτική ψυχολόγος Dana Ward, επιμελήτρια των Αναρχικών Αρχείων, διερεύνησε τον αυταρχισμό, τις ομαδικές δυναμικές και την ανάπτυξη των πολιτικών εννοιών (Πολιτική Ψυχολογία και Αναρχισμός, 2009). Όμως ο κλάδος ποτέ δεν αποδέχτηκε το κοινωνιοψυχολογικό όραμα του αναρχισμού για τη μεγιστοποίηση της αυτονομίας και της κοινότητας.

Υπήρξε μια εποχή που κάποιοι οραματίστηκαν περισσότερα. Στην αυγή της σύγχρονης ψυχολογίας ο Augustin Hamon (1894) υποστήριζε μια κοινωνική ψυχολογία που

έδινε έμφαση στη συστηματική, εμπειρική έρευνα και τοποθετούσε τον «προβληματισμό» της κοινωνικής ψυχολογίας στη διασύνδεση ανάμεσα στα ατομικά και τα κοινωνικά επίπεδα ανάλυσης ... συνέδεε μια ισχυρή δέσμευση με κοινωνικά κινήματα που εξέφραζαν αναρχο-κομμουνιστικές ιδέες με μια κριτική επαναξιολόγηση των εννοιών των κοινωνικών επιστημών, της εγκληματολογίας κ.λπ. Σα να λέμε, ο Hamon αντιλαμβανόταν τις κοινωνικές επιστήμες ως εκ γενετής κριτικές επιστήμες (Apfelbaum & Lubek, 1983, σ. 32).

Το 1967 ο Abraham Maslow, ένας από τους λίγους θεωρητικούς που αναζήτησαν στον αναρχισμό κάτι σαν μοντέλο (Fox, 1985), έκανε ένα μάθημα που ονομάζόταν «Ουτοπική Κοινωνική Ψυχολογία». Έθετε «τα εμπειρικά και ρεαλιστικά ερωτήματα: πόσο καλή κοινωνία επιτρέπει να υπάρξει η ανθρώπινη φύση; Πόσο καλή ανθρώπινη φύση επιτρέπει να υπάρξει η κοινωνία; Τι είναι δυνατό και εφικτό; Τι όχι;» (Maslow 1971, σ. 212). Σήμερα όμως η κοινωνική ψυχολογία δεν είναι καθόλου ουτοπική και ούτε και τόσο κοινωνική, εστιάζοντας αντίθετα στο τι σκεψιόμαστε για τη συμπεριφορά «παραδόξως...αναζητώντας να εξηγήσει τη συμπεριφορά με ατομικούς παρά κοινωνικούς και πολιτισμικούς όρους» (Jones & Elcock, 2001, σ. 187). Δε γίνεται πολύ κουβέντα για πειραματισμό με την κοινότητα.

Στη δική μου εργασία σ' ένα υπο-πεδίο που ονομάζεται «ψυχολογία και νόμος», μια αναρχική στάση βοηθάει στην ανάλυση της νομιμοποίησης των δικαιολογήσεων που προβάλλει το νομικό σύστημα, οι οποίες ουσιωδώς προϋποθέτουν πως η ανθρώπινη φύση είναι τόσο κακή που μόνο οι νόμοι μας επιτρέπουν να επιβιώνουμε (Fox, 1993a, 1993b, 1999). Δεν συμφωνούν όλοι οι αναρχικοί σχετικά με την ανθρώπινη φύση –κάποιοι θεωρούν πως είναι καλή, άλλοι

πως είναι καλή ή κακή ανάλογα με τις περιστάσεις, κάποιους δε φαίνεται να τους απασχολεί – γενικά όμως δεν θεωρούμε πως οι νομοθέτες, οι δικαστές και οι αστυνομικοί είναι ο λόγος που οι περισσότεροι άνθρωποι σε κανονικές συνθήκες είναι σε λογικά πλαίσια έντιμοι. Επιπλέον, σε αντίθεση με τους Μαρξιστές που τείνουν να θεωρούν πως η χρησιμότητα του νόμου εξαρτάται από το ποιος τον ελέγχει, οι αναρχικοί γενικά αμφισβήτησαν την εξουσία του νόμου άσχετα με το ποιος τον ελέγχει και αντιτίθενται στο στόχο της νομικής λογικής: την κρίση των ανθρώπινων αλληλεπιδράσεων μέσω γενικευμένων και αφηρημένων αρχών ανεξάρτητων από τις περιστάσεις που βιώνουν οι πραγματικοί άνθρωποι.

Ανθρωπιστική Ψυχολογία, Ριζοσπαστική Ψυχανάλυση και Προ-εικονιστική Πολιτική

Έχοντας συνείδηση ότι η θεραπεία, η ομφαλοσκοπία και τα βιβλία αυτοβοήθειας (Justman 2005, Zerzan 1994) δεν οδηγούν στην κοινωνική αλλαγή, οι αναρχικοί είναι γενικά καχύποποι απέναντι στον πυρήνα της ψυχοθεραπείας, όπως επίσης και απέναντι στις ανθρωπιστικές προσεγγίσεις της Δυτικής ψυχολογίας, της Ανατολικής φιλοσοφίας και του New Age μυστικισμού που γονιμοποίησαν το κίνημα του ανθρώπινου δυναμικού στο οποίο λαμβάνει χώρα σήμερα μεγάλο μέρος της εργασίας πάνω στον εαυτό και τις σχέσεις. Παρότι κάποιες μορφές ανθρωπιστικής ή ακόμη και New Age σκέψης υποστηρίζουν πως είναι συμβατές με κινήματα κοινωνικής αλλαγής (McLaughlin & Davidson 2010, Rosenberg 2004, Satin 1974), πάρα πολλοί συμμετέχοντες επιμένουν ότι ο μόνος τρόπος ν' αλλάξουν τον κόσμο είναι να δουλεύουν με τον εαυτό τους. Οι καπιταλιστές, βεβαίως, ευχαρίστως μας πουλούν ό,τι χρειαζόμαστε

για να διαλογιστούμε και να επικοινωνήσουμε, να κάνουμε γιόγκα και Τάντρα, να ανακαλύψουμε τους αυθεντικούς εαυτούς μας, και να προχωρήσουμε στο πνευματικό μας ταξίδι θετικοί, ευτυχισμένοι, απορροφημένοι στον εαυτό μας και ακίνδυνοι. Κατανοητά, επομένως, οι αναρχικοί συχνά απορρίπτουν αυτές τις ατομικίστικες λύσεις και εστιάζουν αντίθετα σε πιο συστηματικές προσεγγίσεις.

Πρόσφατα ξεκίνησα να διερευνώ ομάδες που κινούνται προς την άλλη κατεύθυνση: δίνουν προτεραιότητα στις δυναμικές προσωπικής και διαπροσωπικής ανάπτυξης που είναι απαραίτητες για τη δημιουργία κοινότητας. Αυτή η προσωπική «συμμετοχική παρατήρηση», όπως θα την ονόμαζαν οι κοινωνικοί ψυχολόγοι, έθεσε σε αμφισβήτηση τις υποθέσεις, τα στερεότυπα και τις συνήθειές μου, και σε δοκιμασία την ικανότητά μου να έχω υπομονή με νέες γλώσσες, στυλ και τρόπους να κοιτάζω τον εαυτό μου και τον κόσμο. Παρότι οι ομάδες που συνάντησα δεν αυτοπροσδιορίζονται ως αναρχικές, κι επομένως προσελκύουν ανθρώπους με διάφορες πολιτικές και α-πολιτικές ταυτότητες, οι σκοποί και οι μέθοδοί τους συμπίπουν σημαντικά με τις αναρχικές αξίες. Στοχεύοντας να μας ταρακουνήσουν από τον εφησυχασμό προς νέες συνήθειες, στόχους, κίνητρα και συναισθήματα, αντανακλούν τις αναρχικές εκκλήσεις για να ξανασκεφτούμε πράγματα που πάντοτε θεωρούσαμε δεδομένα σχετικά με την ανθρώπινη φύση και την κυριαρχία, τον καπιταλισμό και τον υλισμό, τη μονογαμία και τη σεξουαλικότητα. Ο σκοπός, τουλάχιστον για κάποιες, δεν είναι απλώς η εστίαση στο εσωτερικό αλλά η δημιουργία κοινοτήτων λιγότερο περιοριστικών και καταπιεστικών, πιο εξισωτικών, ικανοποιητικών και δίκαιων.

Οι προσπάθειες που φαίνονται δυνητικά χρήσιμες δίνουν έμφαση στην αμοιβαία υποστήριξη, μελέτη και διερεύνηση παρά στην ατομική ψυχοθερα�εία, την αυτοβοήτηση.

θεια, ή τη συνταγή ενός γκουρού για εσωτερική μακαριότητα. Το Δίκτυο για έναν Νέο Πολιτισμό, για παράδειγμα, χρησιμοποιεί μια εκλεκτική, μη-δογματική προσέγγιση που ενσωματώνει στοιχεία της ανθρωπιστικής ψυχολογίας, της γνωσιακής και της *gestalt* θεραπείας, και της Ραιχικής/Γιουνγκιανής ανάλυσης, μαζί με ποικίλες επικοινωνιακές και κοινωνιο-συστατικές μεθόδους. Ερευνώντας τις σχέσεις ανάμεσα στις πεποιθήσεις και τα συναισθήματα, το σώμα και το ασυνείδητο, τον εαυτό και τον πολιτισμό, το Δίκτυο δημιουργεί πλαίσια που αμφισβήτησαν τις διαδεδομένες συναισθηματικές, συμπεριφορικές και σεξουαλικές υποθέσεις. Ένα μέρος της έρευνας αυτής ακολουθεί προσεγγίσεις που έχουν αναπτυχθεί σε πιο ανοιχτά και σκόπιμα ριζοσπαστικές κοινότητες στη Γερμανία και την Πορτογαλία. Παρομοίως, κάποιοι ψυχολόγοι που χρησιμοποιούν αναρχικά πλαίσια (McWilliams 1985, Rhodes 2008) ενσωματώνουν ενοράσεις από την οικοψυχολογία και τον οικοφεμινισμό, όπως και από το Ζεν, τον Ταοϊσμό και άλλες ψυχολογίες που αμφισβήτησαν τις Δυτικές αντιλήψεις για τη συνείδηση και την πραγματικότητα, τον εαυτό και τους άλλους (Ornstein 1972, Rosenberg 2004). Μπορεί να είναι αδύνατο «να ανα-δημιουργήσουμε την προσωπικότητα κι επομένως να μεταμορφώσουμε τη ζωή» ή «να δημιουργήσουμε τη δική μας πραγματικότητα» (Zerzan 1994, σ. 12), είναι όμως δυνατό να διδαχτούμε ικανότητες και να δημιουργήσουμε κοινότητες που μας βιοηθούν να ενεργούμε και να αισθανόμαστε κοντύτερα σε ό,τι φανταζόμαστε πως είναι δυνατό.

Ο Gordon (2010) παρατηρεί, σ' ένα κάπως σχετικό πλαίσιο, ότι «αυτές οι πρακτικές και οι τρόποι ζωής κινδυνεύουν να υποπέσουν σε μια αυτό-αναφορική υποκουλτούρα που αποσπά από άλλες περιοχές δραστηριότητας (π.χ. άμεση δράση, προπαγάνδα, αλληλεγγύη)», προσθέτει όμως ότι «δεν υπάρχει κάποιος λόγος για τον οποίο πρέπει

οπωσδήποτε να γίνει αυτό». Ο Marshall Rosenberg (2004), ένας πρώιμος υποστηρικτής της ριζοσπαστικής θεραπεύσεως του οποίου η μέθοδος «μη βίαιης επικοινωνίας» χρησιμοποιείται σε διαπροσωπικές και πολιτικές συγκρούσεις, μιλά για πνευματικότητα αλλά αναγνωρίζει ότι

η πνευματικότητα μπορεί να είναι αντιδραστική εάν κάνουμε τους ανθρώπους να είναι απλώς τόσο ήρεμοι και δεκτικοί και γεμάτοι αγάπη ώστε να ανέχονται τις επικίνδυνες δομές. Η πνευματικότητα που χρειάζεται να αναπτύξουμε είναι μια πνευματικότητα που μας κινητοποιεί για την κοινωνική αλλαγή. Δεν μας επιτρέπει απλά να καθόμαστε και να απολαμβάνουμε τον κόσμο ό,τι και να συμβαίνει. Δημιουργεί μια ποιότητα ενέργειας που μας κινητοποιεί για δράση (σ. 5-6).

Δεν έχω ακόμη εξερευνήσει πνευματικές ομάδες, αξίζει όμως να σημειωθεί πώς κάποιο αναρχικοί θεωρούν τη μη θεσμική θρησκεία ως συμβατή με τον αναρχισμό (π.χ. A. Brown 2007). Ο Kemmerer (2009) παρατηρεί ότι «η θεομοποιημένη θρησκεία σε κάθε έθνος τείνει να υποστηρίζει το status quo, όμως πολλά θρησκευτικά διδάγματα ... υποστηρίζουν την αναρχία» (σ. 112). Ο Laborn Wilson (2010) συμφωνεί. Αναφερόμενος σε «ποικίλα είδη θρησκευτικού αναρχισμού»,

προτείνει ότι οι φασιστικές και φονταμενταλιστικές αιρέσεις δεν πρέπει να συγχέονται με μη αυταρχικές πνευματικές τάσεις που αντιπροσωπεύονται από το νέο-σαμανισμό, την ψυχεδελική ή «ενθεογενή» πνευματικότητα, την Αμερικάνικη «θρησκεία της Φύσης» σύμφωνα με αναρχικούς όπως ο Thoreau, που μοιράζεται ιδέες και θέματα με την Πράσινη Αναρχία και τον Πριμιτιβισμό, το φυλετισμό, την οικολογική αντίσταση, τις στάσεις των

Αυτοχθόνων Αμερικάνων απέναντι στη Φύση, ακόμη και τον φεστιβαλισμό του Rainbow και του Burning Man... (σ. 14).

Ο Laborn Wilson προσθέτει και μια κρίσιμη υπενθύμιση:

Κάθε απελευθερωτικό σύστημα πεποιθήσεων, ακόμη και το πιο ελευθεριακό, μπορεί να μεταστραφεί 180° και να γίνει ένα άκαμπτο δόγμα. Αντίστροφα, ακόμη και μέσα στην πιο θρησκευτική από τις θρησκείες η φυσική ανθρώπινη τάση για ελευθερία μπορεί να χαράξει μυστικούς χώρους αντίστασης (σ. 15).

Ζητώντας τα όλα

Ο Milstein (2009) επιμένει ότι ο «δυναμισμός» του αναρχισμού πηγάζει από την αντίληψη ότι «οι άνθρωποι δεν είναι απλώς τετελεσμένα όντα, αλλά βρίσκονται συνεχώς σε διαδικασία γίγνεσθαι. Το να θεωρείς πως ολόκληρη η ζωή είναι ικανή για εξέλιξη αναδεικνύει την ιδέα πως ο άνθρωπος και η κοινωνία μπορούν να αλλάξουν. Οι άνθρωποι και ο κόσμος μπορούν να γίνουν κάτι περισσότερο από αυτό που είναι, κάτι καλύτερο από αυτό που είναι» (σ. 19). Η σχετική ερώτηση εδώ είναι αν η ψυχολογία, σε οποιαδήποτε από τις θεραπευτικές, ερευνητικές, ή εναλλακτικές της αμφιέσεις, μπορεί να συνεισφέρει σε μια αναρχική κουλτούρα όπου οι συμμετέχοντες ζουν μια πιο ικανοποιητική ζωή ενώ εργάζονται πιο αποτελεσματικά για έναν κόσμο που παρέχει καλύτερη ζωή σε όλους.

Ο Cromby (2008) παρατίθησε ότι, σε αντίθεση με τις Μαρξιστικές ψυχολογίες (Seve, Holzkamp, Vygotsky), δεν υπάρχει επιδραστική αναρχική ψυχολογία. Οραματίζομε-

νος ένα τέτοιο εγχείρημα, ο S. Brown (2008) υπογράμμισε πως παρότι μπορεί να φαίνεται ότι «απλώς δεν είναι δουλειά της ψυχολογίας να επεκταθεί πέρα από τη μελέτη του προσώπου ... το μοντέλο του προσώπου που νιοθετείται σε μια δεδομένη στιγμή συγκροτείται πάντοτε σε σχέση με μια αντίληψη του συλλογικού» (σ. 1). Μια αναρχική ψυχολογία «δεν θα αναδειχθεί από ένα διαφορετικό μοντέλο προσώπου αλλά μάλλον από τον ταυτόχρονο αναστοχασμό του προσώπου και του συλλογικού μαζί» (σ. 2). «Στην πραγματικότητα και μόνο η ιδέα της δημιουργίας μιας τέτοιας τάσης μέσα στον κλάδο φαίνεται εχθρική προς τον αναρχισμό. Όμως αυτό που μπορούμε να πούμε είναι πως η ψυχολογία υπό αναρχικό πρίσμα πρέπει να έχει ως αντικείμενό της τη «ζωή» παρά την «υποκειμενικότητα» ή το «άτομο» (S. Brown 2008, σ. 10).

Το αν οι αναρχικοί εκτός ακαδημίας θα βρουν τις μετα-στρουκτουραλιστικές και μεταμοντέρνες προσεγγίσεις (Kuhn 2009, Purchase 2011) πιο χρήσιμες από τις παλαιότερες μένει να φανεί. Ο κριτικός ψυχολόγος Ted Sloan, επιχειρώντας να προσανατολίσει τους ριζοσπάστες θεραπευτές και σύμβουλους προς την εργασία δημιουργίας κοινότητας, λέει:

Το θέμα δεν είναι να πάρουμε την ανθρωπιστική ατομοκεντρική ψυχολογία και να την εφαρμόσουμε για να θεραπεύσουμε τους αναρχικούς ... είναι να διασώσουμε τις αλήθειες που βρίσκονται θαμμένες σ' αυτή την υποκειμενική στιγμή της διαλεκτικής ... και να βλέπουμε αυτό που συμβαίνει εκεί στην ψυχή ως κάτι που πάντοτε εμπλέκει την κοινωνική τάξη, την εσωτερίκευση της καταπίεσης, την απώθηση του σώματος κ.λπ. Ειδάλλως, μπαίνουμε σε διαδικασία να δουλεύουμε με τον εαυτό μας και ξεχάμε ότι το κράτος, ο καπιταλισμός, η πατριαρχία κ.λπ. είναι τα θεμελιώδη ζητήματα. Κι εδώ είναι που χρειάζεται να

κάνει τη δουλειά της η κριτική ψυχολογία (Sloan, προσωπική επικοινωνία, 5 Ιανουαρίου 2011).

Ο κίνδυνος στη χρήση οιασδήποτε μορφής ψυχολογίας είναι το να αποσπαστούμε από τον κόσμο που βρίσκεται έξω από μας. Παρά το ρίσκο, πιστεύω πως η διερεύνηση αξίζει τον κόπο. Πολλοί από μας θα ήταν πιο αποτελεσματικοί αναρχικοί, όπως και πιο ικανοποιημένοι άνθρωποι, εάν μπορούσαν να αντιταχθούν στην πολιτισμικά προσδιορισμένη καθημερινή μας ψυχολογία. Όπως σημείωσε ο Shukaitis (2008), «οι κοινωνικές σχέσεις που δημιουργούμε κάθε μέρα προ-εικονίζουν τον κόσμο που έρχεται, όχι απλά με μια μεταφορική έννοια, αλλά επίσης και κυριολεκτικά: σ' αλήθεια είναι η ανάδυση αυτού του άλλου κόσμου ενσαρκωμένου στη διαρκή κίνηση και αλληλεπίδραση των σωμάτων» (σ. 3). Υπάρχουν πολλά που μπορούμε να μάθουμε. Μπορεί να θέλουμε την επανάσταση, όμως όπως λέει η Emma Θέλουμε και να χορέψουμε επίσης.

Το να δώσουμε μεγαλύτερη προσοχή στο προσωπικό και διαπροσωπικό σημαίνει επίσης να ανταποκριθούμε σε αυτούς που βιώνουν ψυχική ή συναισθηματική δυσφορία. Γνωρίζουμε πως αυτοί –ίσως εμείς – συχνά αγωνίζονται μέσα σε ψυχιατρικά συστήματα που είναι υπερεξαντλημένα, γραφειοκρατικοπιημένα, iatρικοπιημένα, αδιάφορα, και συχνά ακατάλληλα στην καλύτερη περίπτωση. Αυτός ο αγώνας όμως επίσης λαμβάνει χώρα με τους φίλους και συντρόφους. Ο Dörter (2007) κατέδειξε ότι παρόλο που τα κινήματα των ψυχιατρικών επιζώντων «βάζουν θεμελιώδη ζητήματα όπως το τι σημαίνει να είσαι τρελός σ' ένα παράλογο κόσμο, ... ζητήματα ψυχικής υγείας και απελευθέρωσης της τρέλας ... εμφανίζονται πολύ λίγο στη συλλογική δουλειά που εστιάζουν οι αναρχικοί, ή στους τρόπους με τους οποίους συγκροτούμαστε ή οργανωνόμαστε» (σ. 8). Εισάγοντας αναρχικές εκτιμήσεις για την ψυχική δυσφορία, ο Asher (2008) ήλπισε

να πυροδοτηθούν περισσότερες συζητήσεις σχετικά με την ψυχική αρρώστια εντός των πολιτικών μας κοινοτήτων και των φιλικών μας κύκλων, ώστε να μπορέσουμε να ξεκινήσουμε να προσφέρουμε ο ένας στον άλλο και στους εαυτούς μας την υποστήριξη που χρειαζόμαστε. Πρέπει να καταλαβαίνουμε πότε οι άνθρωποι χάνουν την επαφή επειδή δεν είναι σε θέση να αντεπεξέλθουν, και πρέπει να κάνουμε ό,τι μπορούμε για να τους δώσουμε όλα όσα χρειάζονται. Στις υπουρθέμενα ριζοσπαστικές μας κοινότητες, η ψυχική αρρώστια είναι βαθιά στιγματισμένη, σε κάποιες περιπτώσεις ακόμη και γελοιοποιημένη. Δεν θα έπρεπε να εναπόκειται σε μας μέσα στις πιο βαθιά καταθλιπτικές μας καταστάσεις ή στα πιο μανιακά μας επεισόδια να βγάλουμε τους ανθρώπους από αυτά τα σκατά, όμως τόσο συχνά, εάν δεν το κάνουμε εμείς, δεν θα το κάνει κανείς άλλος» (σ. 3).

Τέλος, η αντίσταση στον αναρχισμό συχνά πηγάζει από την αποδοχή των πολιτισμικά κυρίαρχων εξηγήσεων της ανθρώπινης συμπεριφοράς και μερικές φορές από την προσωπική ικανοποίηση της επιτυχούς καθοδήγησης των κοινωνικών κανόνων. Η πίστη πως η κοινωνία χρειάζεται ισχυρούς ηγέτες, ισχυρούς νόμους και ισχυρούς αστυνομικούς επειδή οι άνθρωποι είναι ανίκανοι να επιβιώσουν χωρίς αυτούς αντανακλά μια συγκεκριμένη κατανόηση του κινήτρου. Μια προσεκτική ανάγνωση της mainstream ψυχολογίας μπορεί να βοηθήσει να αντιταχθούμε σε κάποια από αυτά τα επιχειρήματα. Η ανάπτυξη μιας πιο κριτικής εναλλακτικής ψυχολογίας στο επίπεδο της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στο άτομο και την κοινότητα θα μπορούσε μας βοηθήσει να επανα-οραματιστούμε τι είμαστε ικανοί να δημιουργήσουμε μαζί.

Βιβλιογραφία

- Amster, R. (2009). «Anarchy, utopia, and the state of things to come», στο R. Amster, A. Deleon, L. Fernandez, A. J. Nocella, & D. Shannon (επμ.), *Contemporary Anarchist Studies: An Introductory Anthology of Anarchy in the Academy*, New York: Routledge.
- Amster, R., Deleon, A., Fernandez, L., Nocella, A. J., & Shannon, D. (επμ.) (2009), *Contemporary Anarchist Studies: An Introductory Anthology of Anarchy in the Academy*, New York: Routledge.
- Apfelbaum, E., & Lubek, I. (1983), «Le point de vue critique des écrits psycho-sociologiques (1889-1905) de Augustin Hamon», στο S. Bem, H. Rappard, & W. van Hoorn (επμ.), *Studies in the History of Psychology and the Social Sciences*, Leiden: Psychologisch Instituut van de Rijksuniversiteit Leiden.
- Asher (2008), «Introduction», στο *Our Dark Passenger: Anarchists Talk About Mental Illness and Community Support*, Christchurch, New Zealand: Katipo Books.
- Barclay, H. B. (1982), *People Without Government: An Anthropology of Anarchism*, London: Kahn.
- Bookchin, M. (1971), *Post-scarcity Anarchism*, Palo Alto, CA: Ramparts.
- Bookchin, M. (1980), *Toward an Ecological Society*, Montreal: Black Rose Books.
- Bookchin, M. (1982), *The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy*, Palo Alto, CA: Cheshire Books.
- Brown, A. (συντονιστής) (2007, Νοέμβριος), «Anarchism, Religion, and Spirituality», παρουσίαση στο συνέδριο «Renewing the Anarchist Tradition», Montpelier, VT.
- Brown, P. (επμ.). (1973), *Radical Psychology*, New York: Harper.

- Brown, S. D. (2008), «The thought of immanence and the possibility of an anarchist psychology», στο *Possibilities for An Anarchist Psychology*, εισήγηση στο «First Anarchist Studies Network Conference», Loughborough, UK.
- Buber, M. (1949/1958), *Paths in Utopia*, Boston: Beacon Press.
- Chomsky, N. (2005), *Chomsky on Anarchism*, Barry Pateman (επμ.), Oakland, CA: AK Press.
- Comfort, A. (1950), *Authority and Delinquency in the Modern State*, London: Routledge, <http://www.alexcomfort.com/TheStateAndHumanBehavior.xhtml>
- Cromby, J. (2008), «Political psychologies and possibilities», στο *Possibilities for An Anarchist Psychology*, εισηγήσεις στο First Anarchist Studies Network Conference, Loughborough, UK, http://www.anarchist-studies-network.org.uk/documents/ASN_psychology_panel_abstracts.vASN.pdf
- Debord, G. (1967), *The Society of the Spectacle*, Paris: Editions Buchet-Chastel. 1977 translation by Black & Red. Retrieved December 31, 2010, from http://library.nothingness.org/articles/SI/all/pub_contents/4
- DeLeon, A., & Love, K. (2009), «Anarchist theory as radical critique: Challenging hierarchies and domination in the social and “hard” sciences», στο R. Amster, A. Deleon, L. Fernandez, A. J. Nocella, & D. Shannon (επμ.), *Contemporary Anarchist Studies: An Introductory Anthology of Anarchy in the Academy*, New York: Routledge.
- Dorter, A. (2007, November), *Mental health and mutual aid in anarchist milieus*, εισήγηση στο Renewing the Anarchist Tradition Conference, Montpelier, VT.
- Ehrenreich, B. (2009), *Bright-sided: How the Relentless Promotion of Positive Thinking Has Undermined America*, New York: Metropolitan.
- Ehrlich, H. J. (Ed). (1996), *Reinventing Anarchy, Again*, San Francisco, CA: AK Press.

- Epstein, B. (1993), *Political Protest and Cultural Revolution: Nonviolent Direct Action in the 1970s and 1980s*, Berkeley, CA: University of California Press.
- Fox, D. R. (1985), «Psychology, ideology, utopia, and the commons», *American Psychologist*, 40, σ. 48-58.
- Fox, D. R. (1993a), «The autonomy-community balance and the equity-law distinction: Anarchy's task for psychological jurisprudence», *Behavioral Sciences and the Law*, 11, σ. 97-109.
- Fox, D. R. (1993b), «Psychological jurisprudence and radical social change», *American Psychologist*, 48, σ. 234-241.
- Fox, D. R. (1999), «Psycholegal scholarship's contribution to false consciousness about injustice», *Law and Human Behavior*, 23, σ. 9-30.
- Fox, D. (προς έκδοση), «Critical and radical psychology», στο D. J. Christie (επμ.), *Encyclopedia of Peace Psychology*, Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- Fox, D., Prilleltensky, I., & Austin, S. (2009), *Critical Psychology: An Introduction* (2nd ed.), London: Sage Publications.
- Goodman, P. (1979), «Reflections on the anarchist principle», στο T. Stoehr (επμ.), *Drawing the line: The political essays of Paul Goodman* (σ. 176-177), New York: Dutton. (πρώτη δημοσίευση: 1966)
- Gordon, U. (2005), *Liberation now: Present-tense dimensions of contemporary anarchism*, εισήγηση στο Graduate Student Conference «Thinking the Present: The Beginnings and Ends of Political Theory», University of California, Berkeley.
- Gordon, U. (2008), *Anarchy Alive! Anti-Authoritarian Politics from Practice to Theory*, London: Pluto Press.
- Gordon, U. (2009), «Dark tidings: Anarchist politics in the age of collapse», στο R. Amster, A. Deleon, L. Fernandez, A. J. Nocella, & D. Shannon (επμ.), *Contemporary Anarchist Studies: An Introductory Anthology of Anarchy in the Academy*, New York: Routledge.

- Gordon, U. (2010, May 27), «Lifestyles», μήνυμα δημοσιευμένο στο Anarchist Academics listserv.
- Hamilton, A. (2008), «Anarchism and the Psychology of Motivation», retrieved December 24, 2010, from <http://www.linchpin.ca/content/Miscellaneous/Anarchism-Psychology-Motivation>
- Hamon, A. F. (1973), *Anarchist Peril: The Psychology of the Anarchist*, μετρ. Jean-Paul Cortane, Vancouver: Pulp Press.
- Heckert, J. (2010), «Anarchist roots & routes», *European Journal of Ecopsychology*, 1.
- Herman, E. (1995), *The Romance of American Psychology: Political Culture in the Age of Experts*, Berkeley, CA: University of California Press.
- Heuer, G. (n.d.), «Otto Gross, 1877-1920: Biographical Survey», retrieved December 24, 2010, from <http://www.ottogross.org/english/documents/BiographicalSurvey.html>
- Horrox, J. (2009), *A Living Revolution: Anarchism in the Kibbutz Movement*, Oakland, CA: AK Press.
- Ingleby, D. (επιμ.), (1980), *Critical Psychiatry: The Politics of Mental Health*, New York: Pantheon.
- International Otto Gross Society (2009), «Who Was Otto Gross?», retrieved December 24, 2010 from <http://www.ottogross.org>
- Jones, D., & Elcock, J. (2001), *History and Theories of Psychology: A Critical Perspective*, London: Hodder Arnold.
- Justman, S. (2005), *Fool's Paradise: The Unreal World of Pop Psychology*, Chicago: Ivan R. Dee.
- Kemmerer, L. (2009). Anarchy: Foundations in faith. In R. Amster, A. Deleon, L. Fernandez, A. J. Nocella, & D. Shannon (επιμ.), *Contemporary Anarchist Studies: An Introductory Anthology of Anarchy in the Academy*, New York: Routledge.
- Kropotkin, P. (1902/1955), *Mutual Aid: A Factor of Evolution*, Boston: Extending Horizons.
- Kuhn, G. (2009), «Anarchism, postmodernity, and poststructuralism», στο R. Amster, A. Deleon, L. Fernandez, A. J. Nocella, & D. Shannon (επιμ.), *Contemporary Anarchist Studies: An Introductory Anthology of Anarchy in the Academy*, New York: Routledge.
- Leeder, E. (1996). (1996), «Let our mothers show the way», στο H. J. Ehrlich (επιμ.), *Reinventing Anarchy, Again*, San Francisco, CA: AK Press.
- Levine, B. E. (2008), «How teenage rebellion has become a mental illness», *Alternet*. retrieved January 3, 2011, from http://www.alternet.org/story/75081/how_teenage_rebellion_has_become_a_mental_illness/
- Lubek, I., & Apfelbaum, E. (1982), *Early Social Psychological Writings of the "Anarchist" Augustin Hamon*, Unpublished manuscript, University of Guelph, Ontario.
- Maslow, A. H. (1971), *The Farther Reaches of Human Nature*, New York: Penguin.
- McLaughlin, C., & Davidson, G. (2010), *The Practical Visionary: A New World Guide to Spiritual Growth and Social Change*, Unity Village, MO: Unity House.
- McWilliams, S. A. (1985), «On becoming a personal anarchist», στο F. Fransella & L. Thomas (επιμ.) *Experimenting with Personal Construct Psychology*, London: Routledge.
- Milstein, C. (2009), *Anarchism and Its Aspirations*, Oakland, CA: AK Press.
- Ornstein, R. E. (1972), *The Psychology of Consciousness*, San Francisco: W. H. Freeman.
- Parker, I. (2007), *Revolution in Psychology: Alienation to Emancipation*, London: Pluto Press.
- Perez, R. (1990), *On An(archy) and Schizoanalysis*, Brooklyn, NY: Autonomedia.
- Perls, F., Hefferline, R., & Goodman, P. (1951), *Gestalt Therapy: Excitement and Growth in the Human Personality*, New York, NY: Julian.

- Political Psychology and Anarchism* (2009), online notice of Workshops in Political Theory, retrieved December 24, 2010, from <http://ecowellness.multiply.com/journal/item/1031/Anarchism>
- Purchase, G. (2011), «Three post anarchist anthologies», *Rebel Worker*, 29(4), retrieved January 4, 2011, from <http://news.infoshop.org/article.php?story=20110104052254698>
- Reich, W. (1942/1970), *The Mass Psychology of Fascism*, New York: Farrar, Straus & Giroux.
- Rhodes, D. (2008), *An Anarchist Psychotherapy: Ecopsychology and a Pedagogy of Life*, αδημοσίευτη μεταπυχιακή εργασία, University of North Carolina at Greensboro (<http://libres.uncg.edu/ir/listing.aspx?id=348>).
- Ritter, A. (1980), *Anarchism: A Theoretical Analysis*, Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Rosenberg, M. B. (2004), *The Heart of Social Change: How to Make a Difference in Your World*, Encinitas, CA: Puddledancer Press.
- Sakolsky, R. (2011), *Mutual Acquiescence*, εισήγηση στο συνέδριο του North American Anarchist Studies Network, Toronto.
- Salmon (2010), «Green anarchism and polyamory», *Dysphoria*, 1, σ. 6-19, http://dysophia.files.wordpress.com/2010/05/polyamory1-6_web.pdf
- Sarason, S. B. (1976), «Community psychology and the anarchist insight», *American Journal of Community Psychology*, 4, σ. 243-261.
- Satin, M. (1979), *New Age Politics: Healing Self and Society*, New York: Dell.
- Shukaitis, S. (2008), «Questions for affective resistance», στο *Possibilities for An Anarchist Psychology*, First Anarchist Studies Network Conference, Loughborough, UK.
- Sloan, T. (1996), *Damaged Life: The Crisis of the Modern Psyche*, New York: Routledge.
- «Somatherapy» (2010), Wikipedia, retrieved December 24, 2010, from <http://en.wikipedia.org/wiki/Somatherapy>
- Tolman, C. W. (1994), *Psychology, Society, and Subjectivity: An Introduction to German Critical Psychology*, London: Routledge.
- Tyson, P. J., Jones, D., & Elcock, J. (υπό έκδοση), *Psychology in Social Context: Issues and Debates*, West Sussex, UK: Blackwell.
- Vaneigem, R. (1967), *The Revolution of Everyday Life*, μτφρ.
- John Fullerton & Paul Sieveking, Red & Black, retrieved December 31, 2010, from <http://library.nothingness.org/articles/SI/en/display/35>
- Ward, D. (2002), «Political psychology: Origins and development», στο K. Monroe (επμ.), *What is Political Psychology?*, London: Lawrence Erlbaum.
- Williams, C. R., & Arrigo, B. A. (2005), *Theory, Justice, and Social Change: Theoretical Integrations and Critical Applications*, New York: Springer.
- Wilson, P. L. (2010, Summer), «Anarchist religion?», *Fifth Estate*, 45 (2), σ. 13-15.
- Zerzan, J. (1994), «The mass psychology of misery», στο *Future Primitive and Other Essays*, Brooklyn, NY: Autonomedia, retrieved December 29, 2010, from http://www.greylodge.org/occultreview/glor_011/Zerzan_Mass_Psychology_of_Misery.pdf

«Πολλοί αναρχικοί είναι καχύποπτοι απέναντι στην “ψυχολογιοποίηση”, και αναφέρονται πολύ ελάχιστα στην ψυχολογία πέραν του να ασκούν κριτική στον ατομικισμό της. Ωστόσο, στις ψυχολογικές υποθέσεις σχετικά με την εξουσία, την ιεραρχία, τη συνεργασία και παρόμοιες δυναμικές λανθάνει μια κριτική απέναντι στον κρατισμό και τον καπιταλισμό, και σκιαγραφούνται προ-εικονιστικές απόψειρες για την αλλαγή της κοινωνίας έτσι ώστε οι άνθρωποι να επιτυγχάνουν πιο εύκολα τόσο την αυτονομία όσο και την αμοιβαιότητα. Την ίδια στιγμή, ο προσωπικός και διαπροσωπικός αναβρασμός συχνά δυσχεραίνει αυτές τις απόψειρες. Το ζητούμενο είναι να προσδιορίσουμε ποιες πλευρές της ψυχολογικής έρευνας και της ψυχοθεραπείας, ιδιαίτερα της κριτικής ψυχολογίας, των προεκτάσεων της ανθρωπιστικής ψυχολογίας και της ριζοσπαστικής ψυχανάλυσης, μπορούν να βοηθήσουν τους αναρχικούς να καταπιαστούν ταυτόχρονα με το προσωπικό και το πολιτικό. [...]»

O Dennis Fox γεννήθηκε στο Μπρούκλιν της Νέας Υόρκης το 1949. Είναι αναπληρωτής καθηγητής Νομικών και Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Ιλινόις στο Σπρίνγκφιλντ (ΗΠΑ). Είναι από τους πρωτεργάτες της κριτικής ψυχολογίας, επιμελητής μαζί με τον I. Prilleltensky του βιβλίου *Κριτική Ψυχολογία: Εισαγωγή* (Ελληνικά Γράμματα, 2003). Το κύριο πεδίο των ενδιαφερόντων του αφορά τη σχέση μεταξύ ψυχολογίας, νόμου και δικαιοσύνης.